INSTITUT JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI
I UMJETNOSTI U ZADRU

FILIPI AMOS RUBE

KRETANJE BROJA STANOVNIŠTVA ZADARSKIH OTOKA. II. OSTALI OTOCI

Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru

Sv. VI–VII str. 137–179

ZAGREB

1960

Filipi Amos-Rube

KRETANJE BROJA STANOVNIŠTVA ZADARSKOG OTOČJA

II. OSTALI OTOCI

RIVANJ

Povijesne crtice. Po gomilama na nekim uzvisinama (na pr. Vela Glava) i prema ulomcima posuđa, koji se nalaze na njima, zaključujemo, da je Rivanj bio naseljen i u ilirsko doba.

U pozadini uvale Lokve (vis a vis Mulina) bilo je staro naselje sa ostacima crkvice sv. Barbare, gdje se u mnogim gomilama naziru tragovi kućica bez maltera.

Taj se otočić prema Bianchiju prvi put spominje g. 1350.,[1] a njegovo ime »Rivan« susrećemo g. 1421. u zadarskom zemljišniku.[2] U nekim crkvenim priručnicima vodi se pod imenom RIPANIUM.[3]

Naziv je nastao po lokvi, odnosno po lat. riječi RIPA (=obala uz more, rijeku a valjda i uz lokvu), RIPANIUM, gdje je prema vulgarnom romanskom govoru slovo P prešlo u V, a slog NI u Hrvata u NJ, te nastao današnji Rivanj.[4]

I taj otok je g. 1421. uvršten u zadarski katastik, a g. 1640. na dražbi prodan zadarskoj obitelji Lantana.

Broj pučanstva. Prema najstarijim mletačkim anagrafama u Dalmaciji, Rivanj je g. 1527. imao 40 stanovnika, a njegovi su se žitelji kasnije redovito vodili zajedno sa Sestrunjom. Naišli smo na ove podatke:

[1] Bianchi C. F., Zara cristiana II, Zadar 1879, 85.
[2] Antoljak St., Zadarski katastik 15. stoljeća, Starine, knj. 42, Zagreb 1949, 385.
[3] Status personalis et localis arch. Jadertinae, Jaderae 1905, 110.
[4] Filipi A., O postanku imena Rivanj, Radovi III, 1956.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1854	—	37
1905	7	76
1908	7	81
1913	12	103
1928	16	115

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	3			35
1881	11	16	8	24
1931				77
1948	22	41	58	99
1953	25	41	62	103

SESTRUNJ

Povijesne crtice. Otok Sestrunj, premda siromašan obradivom zemljom, bio je naseljen od starih Ilira, a kasnije i od Rimljana. U jednoj od mnogobrojnih prethistorijskih gomila pronađen je ilirski grob star oko 3000 godina, a na brdima Gračini i Gračinici vide se tragovi ilirskih utvrđenih naselja. Našlo se također i novca rimskog cara Valensa (364–378). Oko brda Gračine nalaze se veliki kamenolomi, za koje, na temelju fragmenata amfora pronađenih u njima, možemo kazati, da su bili iskorištavani za vrijeme starih Rimljana.

Konstantin Porfirogenet oko g. 950., među ostalim zadarskim otocima imenuje i otok ESTIUM, gdje je, pri prepisivanju mjesto slova R umetnuto slovo I. Još nije sigurno, odakle potječe taj naziv. Skok nagađa, da bi mogao dolaziti od lat. riječi Extraneus = izvanji, postranji.[5]

Sestrunj kao staro ribarsko naselje sudjeljuje god. 1501. u sporu sa Ižom radi ribanja u Saharunu i Molašćici, a ribari iz tog mjesta odlaze onih godina sa lađama u Božavu, gdje se za sve ribare od Brbinja do Velog Rata i Molata ždrijebaju ribarska lovišta »et inter eos ibi dividuntur Valles«[6]

Benvenuti donosi, da je za mletačke ere (1409–1798) na Sestrunju postojala industrija opeka i crijepovlja »dei mattoni e dei coppi«[7] Riječ je bez sumnje o primitivnoj izradbi od ilovače, koja se vadila pokraj današnjih najsjevernijih kuća.

Sve župne knjige vodile su se odvajkada glagoljicom. Sačuvalo se 8 kodeksa (1700–1821). Sestrunj je dao 30 glagoljaša.[8]

I taj otok je g. 1421. uvršten u zadarski zemljišnik, a g. 1640. na javnoj dražbi prodan zadarskoj obitelji Šope.

[5] Skok P., Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, I. Zagreb 1950, 100.
[6] Župni ured Veli Iž, Processo fra i villici di Melada e Ponte Bianche contro quelli di Eso per la pesca nelle Valli di Sacaron e Molaschizza, rukopis, I, str. 7, 8.
[7] Benvenuti A., Storia di Zara dal 1409. al 1797. Milano 1944, 348.
[8] Cvitanović V., Popis glagoljskih kodeksa, Starine 42, str. 357.

Broj pučanstva. God. 1527. Sestrunj broji 87 stanovnika, Valerije u svojoj vizitaciji g. 1579. donosi 40 osoba od pričesti, a g. 1598. je zabilježeno, da Sestrunj ima »anime in tutto 74, di communione 61«. Priuli za prilog svog pohoda g. 1603. nalazi 12 obitelji, 39 osoba od pričesti, svih stanovnika 60. Kod Zmajevića nalazimo 1718. godine svih žitelja 85. God. 1818 broji 136 duša, a Novak za g. 1825. donosi 17 obitelji, 15 djece, svih stanovnika 105.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		105 bez Rivnja
1854		129 sa Rivnjom
1858		162 sa Rivnjom
1864		184 sa Rivnjom
1870		221 sa Rivnjom
1890		271 sa Rivnjom
1899		280 sa Rivnjom
1905	31	209 bez Rivnja
1913	34	231 bez Rivnja
1928	43	335 bez Rivnja
1937		531 + 41 odsutan, sa Riv.

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	26			126 bez Rivnja
1869	37	90	105	195 sa Rivnjom
1881	55	100	112	212 sa Rivnjom
1910				324 sa Rivnjom
1931				361 bez Rivnja
1948	77	184	198	382 bez Rivnja
1953	76	183	189	372 bez Rivnja

MOLAT

Povijesne crtice. Župa Molat veoma je stara. Zadarski rektor Valdizza u oporuci g. 1790. spominje crkvu i grobište na otoku.[9] Konstantin Porfirogenet oko g. 950. naziva ga MELETA,[10] a u dokumentu iz g. 995. imenuje se MELATA.[11] Naziv očevidno potječe od lat. riječi mel (= med), mellatus (= meden).[12] Bianchi tvrdi, da se u listini iz g. 1381. govori o molajskom medu, koji se u velikoj količini prodavao u Zadru.[13]

Kad su se Hrvati naselili na taj otok, na njemu su zatekli starosjedioce Romane, od kojih su naučili današnje nazive: Cimbel, Karstulj, Tramerka, Maknare (od lat. machina–ria = mjesto puno kamenja), Buafku.[14]

Hrvatski ban Desa g. 1151. daruje taj otok samostanu sv. Krševana u Zadru.[15] Šimun Begna–Kožičić tvrdi, da je na njemu od davnine

[9] Bianchi, sp. dj. II, 58.
[10] Rački F., Documenta historiae croaticae periodum antiquum illustrantia, Zagreb 1877, 404, 25.
[11] Rački, sp. dj. 25.
[12] Skok, sp. dj. str. 95.
[13] Bianchi, sp. dj. II, 58.
[14] Skok, sp. dj. 95, 96.
[15] Bianchi, sp. dj. II, 58.

postojala crkva sv. Pavla ap., a uz nju najprije samostan pustinjaka sv. Ante opata, a potom benediktinaca, kojih je opat g. 1247. Trogiranima prodao neke dokumente.[16]

Otok Molat su Mlečani poslije g. 1409. konfiscirali, a g. 1421. uvrstili u svoj katastik, te ga davali u zakup svojim zadarskim privrženicima.[17]

Najstarija su ribarska naselja zadarskog arhipelaga u Telašćici (kod Sali), i na Molatu »piscato de insula Melata«, koja se spominju g. 995. i 1195.[18]

Molat je kao ribarsko naselje g. 1501. zajedno sa Velim Ratom vodio parnicu protiv iških ribara zbog prava ribolova u Saharunu i Molašćici. Svake su godine ribari tog otoka odlazili lađama u Božavu, da ždrijebaju važnija ribarska lovišta »et inter eos dividuntur Valles«.[19]

God. 1571. turski su se gusari iskrcali na otok i na njemu počinili dosta štete, a g. 1684. dvije turske fuste iz Ulcinja odvele sa Molata u ropstvo oko 20 osoba.[20] Uskoci su g. 1542. u luci sv. Marije na Molatu napali korčulanski grip i oduzeli mu mnogo robe.[21]

Iz Valerijeve vizitacije saznajemo, da je g. 1579. župnik Molata bio Gašpar Abelić, kojemu su podređene crkve: Rođenja Marijina u Zapuntelu, gdje djeluje Gašpar Galešić, i sv. Nikole na otočiću (Istu). Župnik poučava 2 klerika glagoljaša, održi po koju propovijed i bavi se ribolovom. On je glagoljaš kao i svi ostali svećenici zadarske nadbiskupije »exercet piscatorium, et celebrat lingua Illirica, ut omnes alij sacerdotes huius diecesis«.[22]

I vizitator Priuli g. 1603. donosi, da su župi Molatu podređeni Brgulje, Zapuntel i Ist. Zapuntel ima svog kapelana, kojemu je podređen Ist kao obični zaselak.[32] Ist se g. 1729. odcijepio od Molata i postao samostalna župa.

Matice i ostale župne knjige vode se odvajkada glagoljicom. Sačuvalo se 7 glagoljskih kodeksa. Molat je dao 130 glagoljaša.[24]

Broj pučanstva. Za prvog mletačkog popisa g. 1527. samo mjesto Molat imalo je 170 stanovnika. Valerije g. 1579. za cijelu župu (Mol., Zap., Brg. i Ist) ima samo 104 žitelja »animabus sibi subiectis que sunt in Totum 104«. Epitome Synodorum za g. 1598. donosi, da cijela župa

[16] Ibidem.
[17] Antoljak, sp. dj. Starine 42, str. 385.
[18] Rački, sp. dj. 25; Bianchi, sp. dj. II, 58.
[19] Župni ured Veli Iž, Processo., I, str. 7, 8.
[20] Strgačić A., Upadi osmanskih gusara u predjele zadarskih otoka, Zadarska revija II/4 i III/1, str. 8, 17.
[21] Ljubić Š., Commissiones et relationes Venetae, Monumenta spectantia historiam slavorum Meridionalium, II, Zagreb 1877, 46.
[22] Tajni vatikanski arhiv, Arch. Conc. Valerijeva vizitacija, fol. 67b, 68.
[23] Vatikanska biblioteka, Priulijeva vizitacija, Armadium VII, vol. 101, fol. 819b, 828.
[24] Cvitanović, Popis. Starine 42, str. 355.

broji 200 duša, a kod Priulija nalazimo g. 1603. za sam Molat 30 obitelji, 120 osoba od pričesti, svih stanovnika 220. Cijela župa je g. 1626. imala 150 osoba od prič., svih duša 200, a god. 1683. raspolaže sa 98 vojnih obveznika.

Bianchi za g. 1754. donosi 443 stanovnika (možda sa Brg. i Zap.), a 1760. skupa sa Brguljama ima 60 kuća. God. 1818., sam Molat broji 376 duša, a nadbiskup je Novak g. 1825. zabilježio 56 obitelji, 60 djece, 363 stanovnika.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		314
1854		395
1858		414
1864		428
1870		458
1890		563
1899		847
1905	82	658
1913	98	750
1928	110	805
1937		556 + 270 adsutnih

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	76			400
1869	77	216	204	420
1881	80	218	196	409
1910				546
1931				504
1948	123	216	251	467
1953	127	178	243	421

BRGULJE

Povijesne crtice. Još nije utvrđeno, odakle potječe naziv »Berguglie«. u kom se obliku javlja g. 1527.[25] Skok konstantira, da se riječju »brgulja« u nekim predjelima Dalmacije označuje »svetkovine, veselje, veseo objed«, a Daničić ju izvodi od lat. riječi verbulare (tal. bergogolare) = bezbrižno razgovarati. Postoji naziv Brguli u Boci kotorskoj, Brgule selo u Srbiji, a na Visu ima toponim Bargujac.[26]

U parnici Molata i Velog Rata protiv Ižana zbog ribanja g. 1501. treba pod Molat uzeti i Brgulje. One su već formirane kao selo, jer 26 godina kasnije (1527) broje 150 stanovnika. Molat je tada imao samo 180 žitelja. Prema tome su i Brgulje staro ribarsko naselje.[27]

Priulijeva vizitacija g. 1603. ne spominje crkvu sv. Andrije, a Garzadoro 1626. donosi, da su župniku Molata podređene 4 crkve, među kojima i »Sant Andrea di Berguglia«.[28] Premda je to selo uvijek bilo sastavni dio Molata, ipak se u Karamanovoj vizitaciji g. 1760. naziva »Cappelania Villae Berguglie«.

Broj pučanstva. Brgulje g. 1527. imaju 150 duša. Priuli je u svojoj vizitaciji zabilježio, da su podređene Molatu i da imaju 20 ognjišta,

[25] Ljubić sp. dj. I, 220.
[26] Skok, sp. dj. 96.
[27] Župni ured Veli Iž, Processo, I. str. 7, 8.
[28] Nadbiskupski arhiv Zadar. Vizitacija nadb. Garzadori.

50 osoba od pričesti, a broj svih žitelja ne donosi. God. 1683. Brgulje zajedno sa Molatom i Istom raspolažu sa 98 vojnih obvezanika, a g. 1754. imaju 146 stanovnika.

Karaman god. 1760. donosi, da Brgulje broje 133 duše, a g. 1818. su imale 90 stanovnika. Novak je g. 1825. zabilježio 21 obitelj, 40 djece, svih žitelja 106.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		118
1854		147
1858		136
1864		154
1870		167
1890		208
1905	31	230
1913	42	277
1928	44	320
1937		269 + 50 odsutnih

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857					140
1869		29	65	57	122
1881		28	71	83	154
1910					176
1931					231
1948		47	114	138	252
1953	Brgulje	49	103	126	229
	Brgumul	3	9	9	18
	Svega	52		135	247

ZAPUNTEL

Povijesne crtice. Ime tog naselja javlja se g. 1464. kao »Val de Zampotel«,[29] a g. 1527. »Zanpontello«.[30] Prema Skoku vjerovatno potječe od našeg prijedloga Za – i romanske deminutivne izvedenice – puntellum (=rtić). Prema tome označuje položaj, koji leži iza punte.[31]

Zapuntel je odvajkada u crkvenim poslovima bio podređen Molatu. God. 1579. spominje se crkva Porođenja Marijina i njezin kapelan Gašpar Galešić, koji pod svojom jurisdikcijom ima i crkvu sv. Nikole u Istu.[32] I god. 1603. zapuntelska je crkva »membrum Ecc(lesi)ae Parocchialis loci de Melada«. U njoj se čuva Euharistija, a koji put, zbog bolesnika, i u crkvi sv. Nikole u Istu. Oni sa Ista ukopavaju se u zapuntelskom grobištu.[33]

Kapelan Zapuntela vodio je neko vrijeme samostalne glagoljske matične knjige, od kojih se sačuvalo samo nešto (1614–1650). Danas se nalaze u sklopu najstarije matice Molata. Od g.1701. vode se u Istu. Zapuntel je dao 19 glagoljaša.[34]

[29] Naučna biblioteka Zadar, Misc. 32. str. 1. Stampa.
[30] Ljubić, sp. dj. I, 220.
[31] Skok, sp. dj. 96.
[32] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 67b.
[33] Vatikanska biblioteka, sp. dj. fol. 826b.
[34] Cvitanović, Pabirci iz matica župe Molata (Rukopis).

Broj pučanstva. Za prvog mletačkog popisa (1527) Zapuntel je imao 198 žitelja. Dakle više od svoje matice Molata sa 170. Poslije toga se broj znatno smanjio, tako da g. 1603. ima samo 9 ognjišta, 40 osoba od pričesti, svih žitelja 66. Karaman je g. 1760. zabilježio 15 obitelji sa 101 stanovnikom, a g. 1818. Zapuntel broji 105 duša. Novak je za pohoda g. 1825. ustanovio 16 obitelji, 16 djece, svih žitelja 88.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		94
1854		149
1858		123
1864		132
1870		143
1890		186
1905	28	162
1913	28	165
1928	33	183
1937		258 + odsut.

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857					122
1869		23	50	53	103
1881		24	52	59	111
1910					145
1948	Zapuntel	44	114	123	237
	Luka Zap.	4	10	11	21
		48	124	134	258
1953	Zapuntel	43	110	130	240
	Luka Zap.	4	8	10	18
		47	118	140	258

IST

Povijesne crtice. Prvi spomen o tom otoku susrećemo g. 1311. pod nazivom OST,[35] a 1527. se imenuje ISTO.[36] Naziv je, kako kaže Skok, ilirskog podrijetla, a njegovo nam je značenje nepoznato.[37]

Hrvati su na tom otoku zatekli starosjedioce Romane, od kojih su naučili današnje nazive: Sakatur, Funestrela, Klunda, Mavrela, Skrivadica, Turtula, Pendulj, Karstulj.[38]

Valerije je g. 1579. zabilježio, da je crkva sv. Nikole u Istu podređena župniku Molata,[39] a g. 1603. za Priulijeva pohoda Ist je sastavni dio kapelanije Zapuntela podređenog Molatu. Zapuntelski kapelan svake druge nedjelje dolazi u Ist da celebrira, a koji put drži zbog bolesnika euharistiju u crkvi sv. Nikole. Iščani su se tada ukopavali u zapuntelskom grobištu.[40]

Garzadoro je g. 1626. posjetio Molat, Brgulje i Zapuntel, a o Istu ni spomena. Ni Konstantin Porfirogenet oko g. 950. ne spominje taj otok, niti ga g. 1421. nalazimo u zadarskom katastiku. Smatralo se da je sastavni dio Molata, pa su se ta dva otoka koji put uzimala

[35] Šenoa M., Prilog poznavanju starih naziva naših otoka, Geografski glasnik XI.–XII, Zagreb 1949 do 1950, 78.
[36] Ljubić, sp. dj. I, 220.
[37] Skok, sp. dj. 95.
[38] Ibidem.
[39] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 67b.
[40] Vatikanska biblioteka, sp. dj. fol. 826.

kao cjelina. God. 1672. stanovnici su Molata, Brgulja, Zapuntela i Ista nazvani »habitanti le 4 ville del Scoglio di Melada«.[41] Početkom XVIII. st. Ist se odcijepio i postao samostalna župa. Prvi se župnik spominje g. 1729.[42]

Ist sve do g. 1701. nije imao svoje matice, već se vodio u Zapuntelu, odnosno Molatu. Sačuvao se samo jedan glagoljski kodeks i to »Libar od krizme i od Duš« (1721–1825).[43]

Broj pučanstva. Zaharija Valaresso g. 1527. izvješćuje, da Ist ima 95 žitelja, a u Priulija nalazimo, da je g. 1603. brojio 17 ognjišta, 59 osoba od pričesti, svih stanovnika 100. God. 1683. skupa sa Brguljama i Molatom raspolaže sa 98 vojnih obvezanika, a g. 1754. ima 205 duša. Nadbiskup Karaman zabilježio je g. 1760. 20 kuća sa 183 žitelja, g. 1818. ima 215 osoba, a Novak je g. 1825. ustanovio 36 obitelji, 60 djece, svih stanovnika 230.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		227
1854		347
1858		353
1864		380
1870		420
1890		507
1899		544
1905	85	570
1913	100	587
1928	110	600
1937		620 + 20 odsutn

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	Ist	58			332
1869	Ist	60	166	182	348
1881	Ist	70	198	211	409
1910	Ist i Skarda				486
1931	Ist				476
1948	Ist	110	208	258	466
1953	Ist	103	208	248	456
	Skarda	16	47	39	86
	Svega	119	255	287	542

SKARDA

Povijesne crtice. Nabrajajući veće otoke zadarskog arhipelaga Porfirogenet (oko 950) imenuje i otočić »Scerda«,[44] koji ima istu osnovu kao i Scardona–Skradin. Brdo na Dugom otoku najbliže Maloj Proversi zove se Skradiščak. Na obim mjestima je odlično sidrište. Vjerojatno je po jednome od tih dvaju imena označio Ptolomej (II. st. prije n. e.) cijelo zadarsko otočje. Naziv je Skarda ilirskog podrijetla, ali do danas nepoznata značenja.[45]

Dva brda na tom otoku, zvana Veli i Mali Cimbel, romanske su provenijencije.[46] Šesnaest solina spomenutih g. 1352. na otoku »Screde«,[47] treba smjestiti na taj otok, a ne na onaj kod Paga, koji se većinom nazivao »parva«, »picola« ili »Schladiza« (= Skardica), jer na njemu nema prikladnog položaja za soline.

[41] Naučna biblioteka Zadar, Misc. Stampa 32, str. 24.
[42] Bianchi, sp. dj. II, 57.
[43] Cvitanović, Popis. Starine 43, str. 268.
[44] Rački, sp. dj. 404.
[45] Skok, sp. dj. 95.
[46] Skok, sp. dj. 96.

Skarda je staro ribarsko naselje. To nam jamči ne samo činjenica, što je to mjesto sudjelovalo u sporu s Ižom zbog ribarenja u Saharunu i Molašćici,[48] već i imena uvala Trata i Griparica, koja su nastala po imenima mreža.[49]

Za nekadanju crkvu sv. Andrije vizitator Valerije g. 1579. donosi da je podređena župniku Silbe, i da u njoj dušobrižnički posao obavlja Simon Vidučić sa Silbe.[50] Kasnije je bila podređena Premudi, a poslije toga, sve do danas, Istu.

God. 1717. došlo je kod otoka Skarde do sukoba između turske fuste i mletačke galije. Poginuo je »Zuane Sandaj capo principale della galera«.[51]

Mlečani su g. 1421. i otok Skardu uvrstili u svoj zadarski katastik i davali ga u zakup svojim zadarskim privrženicima.[52]

Skarda je uvijek bila, a i danas je, maleno, reklo bi se minijaturno, naselje, ali je zbog bogatih ribarskih lovišta dosta važno.

Broj pučanstva. Zadarski kapetan Z. Valaresso god. 1527. izvješćuje, da Skarda ima 19 stanovnika. Kasnije imamo vrlo malo podataka o broju stanovnika, jer su se oni vodili sa Silbom, Premudom ili Istom. U crkvenim priručnicima nalazimo, da Skarda g. 1854. ima 16, a g. 1858. – 20 žitelja. U oba slučaja pripadala je župi Premudi. Državne statistike pružaju nam nešto više podataka.

God.	Kuća	Muških	Ženskih	Svih
1857	10			10
1869	11	6	10	16
1881	11	30	23	53
1931				51
1948	14	48	38	86
1953	16	47	39	86

PREMUDA

Povijesne crtice. Najstariji je historijski oblik naziva tog otoka »Pamodos« na Tabuli Peutingeriani iz 4. stoljeća. Ravenat ga u 7. st. naziva »Primodia«, a Porfirogenet sredinom 10. st. »Pyrotima«.

[47] Smičiklas T., Codex diplomaticus XII, 121.
[48] Župni ured Veli Iž, Processo.
[49] Skok, sp. dj. 95.
[50] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 68b–69.
[51] Strgačić, sp. dj. 386.
[52] Antoljak, sp. dj. Starine, knj. 42, str. 386.

Od Ravenatova Primodia nastaje današnji Premuda, koji vjerojatno potječe od lat. pridjeva »primus« (= prvi), jer je to zaista prvi na putu iz »kulfa« prema Zadru.[53]

Postojalo je starohrvatsko ime Dlačnik. Ono se upotrebljavalo od g. 1567. do 1810. osobito u glagoljskim maticama Silbe, kojoj je Premuda bila podređena. Prema Cvitanoviću naziv je nastao od naše riječi dlakav po sitnom bodljikavom drveću, kojim je otok prekriven.[54] Premuđani su od davnine dobri ribari. I oni su g. 1501. bili u sporu s Ižem zbog ribarenja u Molašćici i Saharunu.[55] Premuda je bila od Mlečana konfiscirana i g. 1421. uvrštena u zadarski katastik kao vlasništvo republike.[56] Na tom otoku se nalazi stari kamenolom odličnog bijelog kamena, prikladnog za izradbu kamenih posuda za ulje.[57]

God. 1635. u Premudi je pokopan zadnji čuvar Sv. zemlje, naš zemljak o. Frane Kotoranin.[58] Premudu Priuli g. 1603. i ne spominje, a i Garzadoro 1626. donosi, da je župskoj crkvi Silbe podređena i crkva »sancti Cyriaci Villae Permude«.[59] God. 1659. se odcijepila i postala nezavisna kuracija.[60]

U Valerijevoj vizitaciji iz g. 1579. nalazimo, da su župniku Silbe podređene crkve sv. Cirijaka u Premudi i sv. Andrije na Skardi, koje poslužuje njihov kapelan »quarum capellanus est« Šime Vidučić iz Silbe.[61] Zadnjeg dana mjeseca svibnja 1684. turska gusarska fusta pristane na taj otok i odvede u ropstvo 16 osoba, a 40 dana kasnije gusari iz Ulcinja i Sv. Maure odvedu nekoliko stanovnika.[62] Matične i ostale župne knjige vodile su se do g. 1662. sa Silbom, a poslije toga u Premudi. Sačuvala su se 2 glagoljska kodeksa (1662–1812). Premuda je dala 32 glagoljaša.[63]

Broj pučanstva. Premda se broj duša većinom bilježio skupa sa Silbom, ipak nalazimo nekoje podatke. Prema zadarskom popisu iz g. 1527. Premuda ima 110 stanovnika. God. 1683. skupa sa Silbom raspolaže sa 176 vojnih obvezanika. G. 1750. broji 284 stanovnika, a za Karamanova posjeta g. 1760. ima 322 žitelja. G. 1818. na Premudi žive 464 duše, a nadbiskup Novak 1825. nalazi 30 obitelji, 64 djece, svih stanovnika 430.

[53] Skok, sp. dj. 90.
[54] Cvitanović, Otok Premuda, Radovi IJAZa I, Zagreb 1954, 101.
[55] Župni ured Veli Iž, sp. dj.
[56] Antoljak, sp. dj. Starine 42, str. 386.
[57] Biachi, sp. dj. II, 56.
[58] Cvitanović, Otok Premuda, Radovi IJAZa I, 101; Šimčik, Hrvatska straža, Zagreb 1936 (2. IV.) str. 7.
[59] Nadbiskupski arhiv u Zadru, Vizitacija nadb. Garzadorija.
[60] Cvitanović, sp. dj. str. 7.
[61] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 68b.
[62] Strgačić, sp. dj. str. 17.
[63] Cvitanović, Popis. Starine 42, str. 356; Cvitanović, Pabirci iz glag. matica Premude. (Rukopis).

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		512
1854		569
1864		561
1870		605
1890		644
1905	117	647
1913	119	613
1928	115	453
1937		378 + 34 odsutnih

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	124			577
1869	127	186	301	487
1881	114	190	310	500
1910				458
1931				374
1948	88	127	193	320
1953	75	111	161	272

SILBA

Povijesne crtice. Konstantin Porfirogenet polovicom X. st. pruža nam prvi historijski oblik naziva tog otoka »Selbo«, kojega podrijetlo nije teško pogoditi. To je lat. riječ silva (= šuma), što znači, da je otok i u rimsko doba bio obrastao šumom.[64]

U uvali Pocukmarak (Pod + sut + marak = Pod svetim Markom) u blizini istoimene stare župne crkve vide se rimski tragovi: fragmenti keramike, krovnih tegola i t. d. Pronađen je i novac rimskog cara Antonina Pija (= umro 161).[65] Stari Grci su iz svojih srednjodalmatinskih naseobina, zbog trgovine osobito jantarom, plovili i u sjeverni Jadran oko otoka Silbe, Oliba i t. d. (Mentorides).[66] Na temelju oblika Porfirogenetova naziva Selbo Skok zaključuje, da je taj otok polovicom X. st. bio naseljen Hrvatima.[67]

God. 1091. za posvećenja bazilike sv. Marije u Zadru, Zadrani darivaju za vječna vremena istoimenom samostanu otok Silbu.[68] Stare kronike donose, da je na Silbi do g. 1412. postojao samostan eremita sv. Ante Opata sa crkvom sv. Marije. Nije isključeno, da je na istom mjestu g. 1660. podignut kasniji franjevački samostan sa crkvom Gospe od Karmena, koji je naskoro bio napušten.[69]

Taj je otok često bio napadnut i opljačkan od raznih brodova, koji su onuda prolazili. Hrvatski ban Seč tuži se g. 1364. u Mletke, da su ljudi sa mletačkih brodova opljačkali otok Silbu, odnijevši sobom mnogo ovaca, sira, žita, brašna i raznih drugih potrepština u vrijed-

[64] Skok, sp. dj. 86.
[65] Juras I., Starinska iznašačća u Dalmaciji, Vjesnik za arheol. i hist. dalmatinsku, XLVII.–XLVIII. Split 1924–1925, str. 89.
[66] Šišić F., Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 445.
[67] Skok, sp. dj. 86.
[68] Rački. sp. dj. 157.
[69] Bianchi, sp. dj. II, 53.

nosti od 200 zlatnih dukata.[70] Uskoci su g. 1576. u silbinskoj luci osvojili i oplijenili veliki dubrovački galion, koji je putovao u Mletke, a bio je pun zambelota, konopa, voska i lijekova. Mornarima su svukli i košulje.[71] God. 1599. je »Nave Martinenga« na putu iz Smirne na tom otoku doživjela brodolom.[72] U mjesecu travnju 1661. turski su gusari sa Silbe odveli u ropstvo nekoliko osoba, a nešto kasnije Mlečani su na istom otoku osvojili galeotu »del Durac Pascia nella Morea« i zarobili 120 Turaka.[73] – I ovaj otok su Mlečani unijeli u svoj katastik i davali ga u najam svojim zadarskim privrženicima.[74]

Silba je staro ribarsko naselje, koje je g. 1501. sudjelovalo u sporu s Ižem zbog ribanja u Molašćici i Saharunu.[75] Oni su bili i vrsni pomorci. Njihova je mornarica u XVII. st. raspolagala sa 98 vlastitih većih jedrenjaka.[76] U njihovu se mjestu uz pripomoć dalmatinskog zemaljskog odbora u Zadru, od g. 1882.–1907. redovito održavao tečaj pomorstva ili, kako su ga nazivali, »Mala nautika«.[77]

Sve matične i ostale župne knjige pisale su se odvajkada glagoljicom. Sačuvala su se samo 3 glag. kodeksa (1560–1808). Silba je dala 137 glagoljaša.[78] Valerije g. 1579. bilježi, da je crkva sv. Marka župna, a o njoj je ovisan oratorij Porođenja BDM. I u njemu se zbog komoditeta vjernika drži euharistija, jer je crkva sv. Marka ponešto udaljena od kuća. Župnik Matij Lucenić poučava 13 klerika glagoljaša. Njemu su podređene crkve sv. Cirijaka na Premudi i sv. Andrije na Skardi, koje poslužuje kapelan sa Silbe.[79]

Broj pučanstva. Silba je g. 1527. imala 175, a g. 1579. skupa sa Premudom 350 stanovnika. Vizitator Priuli g. 1603. donosi (također sa Premudom) 70 obitelji, 220 osoba od pričesti, svih žitelja 325, a 23 godine kasnije broj se uspinje na 340 osoba od pričesti, svih skupa 590. God. 1683. zajedno sa Premudom raspolaže sa 176 vojnih obvezanika. God. 1718. broji 700, a polovicom XVII. st. bez Premude 1057 duša. Karaman je g. 1760. za Silbu bez Premude zabilježio 1362 stanovnika, a g. 1818. broji 1096. Nadbiskup Novak za svoga pohoda 1825. nalazi 240 obitelji, 260 djece, svih žitelja 1200.

[70] Smičiklas, sp. dj. XIII, 357.
[71] Horvat C., Monumenta historiam Uscocchorum illustrantia ex archivis romanis, praecipue e secreto vaticano dessumpta, I, Zagreb 1910, str. 20.
[72] Državni arhiv u Zadru, Ispisi fra Dane Zeca iz Vatikanskog tajnog arhiva I.
[73] Strgačić, sp. dj. str. 11, 12.
[74] Antoljak, sp. dj. Starine 42, str. 384.
[75] Župni ured Veli Iž, Processo.
[76] Rubić I., Naši otoci na Jadranu, Split 1952, str. 99.
[77] Oliver Fijo. Pomorska škola u Zadru i Silbi u XX. vijeku, Zadarska revija III, 1954, br. 1, str. 43.
[78] Cvitanović, Pabirci iz glag. matica i kodeksa Silbe. (Rukopis)
[79] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 68, 69.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		1323
1854		1561
1858		1532
1864		1626
1870		1662
1890		1734
1899		1311
1905	318	1338
1913	278	933
1937		646 + 120 odsutnih

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857		314			1559
1869		326	459	813	1272
1881		368	580	807	1387
1910					944
1913					747
1948		200	194	320	514
1953	Silba	174	174	258	428
1953	Gruica	3	3	5	8
1953	S. Ante	1	2	4	6
1953	Svega	178	175	267	442

OLIB

Povijesne crtice. Prvi historijski oblik tog naziva »Aluip« donosi nam Konstantin Porfirogenet. Potječe od lat. riječi alluvium (= naplava), koju su upotrebljavali agrimensores. Po tom zaključujemo, da je taj otok i onda bio poljoprivredno iskorištavan. Današnji naš oblik Olib osniva se na originalnom izgovoru zadarskih Romana, a talijanski Ulbo nastao je posredno preko našeg oblika.[80] Interesantno je da Valareso u svom izvještaju g. 1527. to mjesto naziva Loybo, a u istom je izvještaju spomenut i zadarski građanin »Simon de Olibo«.[81] Znači, da se službeno-kancelarijski upotrebljavalo Loybo, a građani su rabili naš naziv Olib.

Ovaj je otok bio naseljen za starih Rimljana. U uvali zvanoj Banjve vide se na kopnu i u moru ostaci starih zidova, fragmenti zemljanog posuđa, krovnih crijepova sa tvorničkim žigovima i okruglih komada opeka – suspensurae, ostatak rimskog sudatoriuma, t. j. kupelji na vruću paru.[82] Ovaj naziv, kao i naziv mjesta Banja, potječe od balneae (= kupelj). Na istom se položaju vide tragovi triju apsida,[83] koje vjerojatno potječu od crkvice i samostana pustinjaka sv. Antona Opata, koji je bio porušen oko 1200. Tu je bilo najstarije olipsko naselje.[84]

Stari Grci su iz svojih srednjodalmatinskih naseobina, zbog trgovine osobito jantarom plovili i u sjeverni Jadran oko otoka Silbe i Oliba (Mentorides).[85] Na položaju Mirine našao se zlatni novac bizant. cara Justiniana I. (526–565).[86]

U olipskoj je luci g. 1576. četiri stotine uskoka u žestokoj borbi zarobilo dubrovačku brzoplovku, koju im na putu u Senj preosvoji

[80] Skok, sp. dj. str. 79, 80.
[81] Ljubić, Comm. et rel. Ven. I, str. 215.
[82] Juras, sp. dj. str. 87, 88.
[83] Ibidem.
[84] Stari domorodac (Pulišić), Olib, ukratko i prosto sastavio, Preko 1929, str. 6; Bianchi, sp. dj. II, 49.
[85] Šišić, sp. dje. str. 89.
[86] Stari domorodac, sp. dj. str. 5.

mlet. galija Contarini.[87] God. 1611. uskoci zarobe i opljačkaju također u olipskoj luci mletačku fregatu. Vlasnik je zatim otkopao iz zemlje dva uskoka poginula u tom okršaju, i njihove glave odnio u Mletke i kao trofeje položio »sopra la pietra del bando«.[88] God. 1661. turska »galeotta« zbog nevremena dospije na otok Olib, gdje je od Mlečana zarobljena sa 140 ljudi.[89]

U blizini luke vidi se kula zvana Kaštel, koja je možda podignuta za obranu od gusara. Nalazimo, da je g. 1799. glavar Oliba molio austrijsku vlast u Zadru, da mu pošalje 60 pušaka i baruta, za obranu od francuskih gusara.[90]

I otok Olib je g. 1421. uvršten u zadarski katastik i otada davan u zakup venetofilskim Zadranima.[91]

Grupa bjegunaca odlazeći g. 1476. iz cetinjske krajine pred Osmanlijom, a pod vodstvom župnika Jurja, skloni se na otok Olib, gdje se i nastani. Sobom donese i veliki drveni križ, koji se još čuva u župnoj crkvi.[92]

Matične i ostale župne knjige odvajkada su se vodile isključivo glagoljicom. Sačuvalo se 20 glagoljskih kodeksa (1565–1800). Olib je dao 173 glagoljaša.[93]

Broj pučanstva. God. 1527. Valaresso izvješćuje, da Olib ima 444 stanovnika. Valerije g. 1579. bilježi samo 270, valjda osoba od pričesti, a Epytome Synodorum za g. 1598. donosi 400 »anime di communione« i »500 in tutto«. Priuli je za svoje vizitacije g. 1603. ustanovio 90 ognjišta, 300 osoba od pričesti, svih stanovnika 500. Zmajevićeva vizitacija g. 1726. donosi 108 kuća, 300 osoba di communione, svih žitelja 550. Polovicom 18. st. brojio je 807 stanovnika, god. 1818. – 898, a Novak g. 1825. bilježi 160 obitelji, 150 djece, svih duša 915.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		969
1854		1188
1858		1211
1864		1362
1870		1425
1890		1690
1899		1883
1905	250	1956
1913	296	2030
1928	304	1018
1937		1120 + 905 ods.

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	222			1195
1869	231	608	689	1297
1881	245	574	682	1256
1910				1331
1931				1128
1948	255	348	566	914
1953	217	327	478	805

[87] Horvat, Monumenta Uscocchorum I, str. 147; Poparić B., Povijest senjskih Uskoka, Zagreb 1936, str. 41.
[88] Državni arhiv Zadar, Ispisi fra Dane Zeca iz Taj. vatik. arh. I.
[89] Strgačić, sp. dj. str. 12.
[90] Stari domorodac, sp. dj. str. 8.
[91] Antoljak, sp. dj. Starine 42, str. 385.
[92] Bianchi, sp. dj. II, 47; Stari domorodac, sp. dj. str. 6.
[93] Cvitanović, Pabirci iz glag. kodeksa župe Oliba. (Rukopis)

VELI RAT

Povijesne crtice. Područje Velog Rata bilo je naseljeno u vrijeme antike. Na položaju Grobine (Okljuk) i sprijeda u moru, na položaju zvanom Sagular, nalaze se fragmenti rimskih zemljanih posuda i krovnog crijepovlja.

Ime naselja i prvi njegov stanovnik – Ivan sin pok. Andrije »habitator ad Punctas« – javlja se g. 1327.[94] Naziv Veli Rat potječe od oblika Beli Rat, u kom je glas b prešao u v. Naši su prekomorski susjedi taj naziv već u davnini preveli sa Ponta Alba i Punte Bianche.[95] Ta je promjena morala nastati prije 1501. godine.

Veli Rat je veoma staro ribarsko naselje, koje je g. 1501. skupa s Molatom i okolnim selima vodilo borbu s ribarima Iža zbog ribanja u Saharunu i Molašćici. U tom sporu sudjelovala su sa područja Velog Rata tri naselja: Veli Rat, Mali Rat (= Verunić) i Čune (= Polje). U tim su se godinama ribari Velog Rata i ostalih naselja sa svojim lađama i mrežama skupljali u Božavi, da tamo ždrijebaju ribarska lovišta »et inter eos ibi dividuntur Valles«.[96]

Veli Rat se u crkvenom pogledu javlja najprije (skupa sa Solinama) kao zaselak, a kasnije kao kapelanija Božave. God. 1685. postaje samostalna kuracija.[97] Matične i ostale knjige vodile su se samo glagoljicom. Sačuvao se samo 1 kodeks (1731–1737). Veli Rat je dao 59 glagoljaša.[98] Svjetionik je podignut 1848. godine.[99]

Crkva sv. Ante u Velom Ratu spominje se g. 1751., a Gospe od Karmena u Veruniću godinu kasnije.[100] Međutim kadagod se u dokumentima spominje crkva sv. Jakova u Velom Ratu, uvijek je govor o onoj u Solinama, jer su nekoć Soline bile tek zaselak Velog Rata, koji je ovisio o župi u Božavi. Čini se da u Velom Ratu nije nikad postojala crkva sv. Jakova. (Vidi o tome u poglavlju o Solinama.)

Broj pučanstva. Prema Priulijevoj vizitaciji iz g. 1603. Veli Rat skupa sa Solinama ima 25 ognjišta, 60 osoba od pričesti, svih žitelja 100. Znači, da ima više od svog centra Božave. God. 1818. broji 171 osobu, a Novak je g. 1825. za svoga pohoda zabilježio 30 obitelji, 30 djece, svih stanovnika 192.

[94] Smičiklas, sp. dj. IX, str. 335.
[95] Marčić Lucijan, Zadarska i šibenska ostrva, Naselja, knj. 26, Beograd, str. 553–557, i Klaić Vjekoslav, Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati, II svezak, Zagreb 1881, str. 42–46 donose broj pučanstva i za naselja zadarskog otočja. Nijesam ih donio, jer se oslanjaju na navedenim izvorima.
[96] Župni ured Veli Iž, Processo.
[97] Bianchi, sp. dj. str. 63; Cvitanović, Pabirci iz župnih glag. kodeksa. (Rukopis)
[98] Cvitanović, Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 355.
[99] Bianchi, sp. dj. str. 64.
[100] Cvitanović, Pabirci iz župnih glag. kodeksa. (Rukopis)

Crkveni podaci

God.	Veli Rat		Verunić		Polje		Svjetionik		Svih	
	Obit.	Duša	Obit.	Duša	Obit.	Duša	Obit.	Duša	Obit.	Duša
1840										189
1854		162		63		31				256
1858		161		37		24				242
1890										411
1899										446
1905	30	316	10	107	8	53	2	6	50	470
1913	36	301	11	116	7	67	3	23	57	507
1928	34	326	13	119	8	83	1	15	56	343
1937										462 i 174 odsut.

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muških	Ženskih	Svih
1857					252
1869		31	150	150	300
1881	Veli Rat	21	77	93	170
	Verunić	10	35	42	77
	Polje	6	30	26	56
	Svjetionik	1	2	2	4
	Svega	38	144	163	307
1910					385
1931					403
1948	Veli Rat	45	84	137	221
	Polje	12	20	35	55
	Vela Punta	3	5	5	10
	Verunić	16	43	56	99
	Svega	76	152	233	385
1953	Veli Rat	42	93	119	212
	Verunić	16	49	56	105
	Polje	11	21	33	54
	Svjetionik	3	5	11	16
	Svega	72	168	219	387

SOLINE

Povijesne crtice. To naselje susrećemo u dokumentu iz g. 1114., a solane, po kojima je ono dobilo ime, spominju se u nekoliko starih listina »in parecchie scriture antiche.[101]

[101] Bianchi, sp. dj. II, str. 64.

I Soline su uz ostalih 15 ribarskih naselja g. 1501. sudjelovale u sporu s Ižem zbog ribanja u Saharunu i Molašćici.[102]

Crkva sv. Jakova renovirana je g. 1547. i bila je pokrivena kamenim pločama.[103] Valerijeva vizitacija iz g. 1579. o Solinama donosi samo to, da je »Ecclesia S. Iacobi Salinae« podređena Božavi.[104] Ona se g. 1424. naziva »Ecclesia sancti Jacobi posita in Puncta Insulae Magne«,[105] a g. 1603. »Ecclesiam... Sancti Jacobi contrade dictae Pontae albe«,[106] jer je to bila u ono vrijeme jedina crkva na području Solina i Velog Rata, koje područje se uzimalo kao »Puncta Insulae Magne«. Soline su bile tek zaselak Velog Rata podređenog Božavi. One su g. 1685. postale ovisna kapelanija,[107] a god. 1863. neovisna kapelanija.[108]

Matične i ostale knjige vodile su se glagoljicom najprije u Božavi, a zatim u Solinama. Sačuvala su se samo dva glagoljska kodeksa (1750–1826). Soline su dale 22 glagoljaša.

Broj pučanstva. God. 1527. Soline su skupa s Božavom i Velim Ratom imale 225 stanovnika. Prve podatke za same Soline nalazimo g. 1818., kad su brojile 150 duša, a Novak je g. 1925. zabilježio 21 obitelj, 40 djece, svih žitelja 148.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		149
1854		219
1858		233
1890		317
1899		354
1905	43	374
1913	50	395
1927	53	400 i 51 odsutan

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857				221
1869	24	108	125	233
1881	24	119	130	249
1910				329
1931				329
1948	69	165	219	384
1953	68	160	217	377

BOŽAVA

Povijesne crtice. Da je to naselje veoma staro, svjedoče tragovi staroilirskog utvrđenog naselja na brdu Kruni, zatim rimski tragovi u Grusima i rim. sarkofag kod vođe, napokom plutej sa trobridnom pleternom ornamentikom.

[102] Župni ured Veli Iž, Processo.
[103] Bianchi, sp. mj.
[104] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 66b.
[105] Miscellanea, izdanje Državnog arhiva Zadar, II–IV, Zadar 1950–1952, str. 34.
[106] Vatikanska biblioteka, sp. dj. fol. 819. Priuli u svojoj vizitaciji imenuje sve crkve i kapele u nadbiskupiji. Budući da na području Solina i Velikog Rata spominje samo jednu, znači, da druga na čast sv. Jakova bar u ono vrijeme nije postojala.
[107] Cvitanović, Pabirci iz župnih kodeksa. (Rukopis); Isti, Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 355.
[108] Bianchi, sp. dj. II, 64.

Ime naselja javlja se g. 1327. u današnjem obliku »Bosaua«,[109] a prema Skoku potječe od Božjaka, kako su se vjerojtno nazivali benediktinci, koji su na Božavi na Kantunadi možda imali svoj samostan[110] ili bar svoje gospodarske zgrade. God. 1341. je samostan sv. Marije u Zadru imao u Božavi »ortum et quandam domum cum curia«.[111]

Božava kao staro ribarsko naselje sudjeluje god. 1501. skupa sa 15 okolnih mjesta u sporu protiv Ižana zbog ribanja u Saharunu i Molašćici. Štoviše u Božavi su se iste godine, a i prije tog datuma, sastajali ribari sa Dugog otoka (od Brbinja do Velog Rata), zatim sa Molata, Iža i Sestrunja, da ždrijebaju ribarska lovišta »ibi proiciunt sortes... et dividuntur Valles«.[112]

Božava nije nikad brojem bila velika, ali zbog svog prirodnog položaja ona je uvijek bila središnje naselje, kojemu su gravitirala ostala sela sjeverozapadnog dijela Dugog otoka, a kasnije i nekih drugih otoka. Župi u Božavi su g. 1579. podređene crkve sv. Leonarda u Dragovama i sv. Jakova u Solinama, dakako sa Velim Ratom i Zverincem. Vjernici Dragova, Solina i Velog Rata pješačili su svake godine u Božavu, da tamo prime uskrsnu pričest, jer se u područnim crkvama nije držala euharistija.[113]

Matične i ostale župne knjige vodile su se isključivo glagoljicom. Sačuvala su se 4 glagoljska kodeksa (1712–1807). Božava je dala 52 glagoljaša.[114] U grobišnoj crkvi se čuva gotičko raspelo iz prve polovice XV. st. (I. Petricioli, Zadarske slike i skulpture od IX. do XV. stoljeća, Zadar 1954.).

Broj pučanstva. Zadarski kapetan Z. Valaresso izvješćuje, da je Božava sa Solinama i Velim Ratom, a bez Zverinca, g. 1527. imala 225 stanovnika. Prema Valerijevoj vizitaciji g. 1579. cijela župa ima 220 osoba od pričesti, a g. 1598. di communione 177, svih žitelja 227.

Priuli u vizitaciji iz g. 1603. za cijelu župu donosi:

Zaselak	Obitelji	Osoba od pričesti	Svih
Božava i Zverinac	16	40	70
Dragove	18	40	70
Veli Rat sa Solinama	25	60	100
Svega	59	140	240

Cijela župa (Božava, Dragove, Veli Rat sa Solinama i Zverinac) g. 1683. raspolaže sa 95 vojnih obvezanika. Karaman je za svoga pohoda

[109] Smičiklas, sp. dj. IX, str. 335.
[110] Skok, sp. dj. str. 120.
[111] Smičiklas, sp. dj. X, str. 627.
[112] Župni ured Veli Iž, Processo.
[113] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 66b.
[114] Pabirci iz župnih matica Božave (Rukopis); Isti, Popis, Starine 42, str. 354.

g. 1760. zabilježio za cijelu župu 501 dušu. God. 1818. sama Božava ima 186 stanovnika, a u Novakovoj vizitaciji 1825. nalazimo 21 obitelj, 41 dijete, svih žitelja 193.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		139 sama Božava
1858		164 sama Božava
1864		825 sa Sol., VR. i Zv.
1870		853 sa Sol., VR. i Zv.
1890		375 sa Zverincem
1899		415 sa Zverincem
1905	30	316 sa Zverincem
1913	45	318 sa Zverincem
1928	50	337 sa Zverincem
1937		377 i 45 odsutnih

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857				174
1869	18	92	103	195
1881	19	95	100	195
1910				261
1931				248
1948	60	112	148	260
1953	58	119	150	269

ZVERINAC

Povijesne crtice. Ime tog otoka prvi put se spominje u zadarskom katastiku g. 1421. pod nazivom »Suirum«.[115] Potječe od naše riječi zvir ili zver.[116]

Prema Bianchiju bio je naseljen tek u 18. stoljeću.[117] Međutim zidovi u moru u uvali Poripišću i tragovi zidova crkvice sa apsidom, koja možda potječe iz dobe ranog kršćanstva,[118] kao i mnoštvo ulomaka rimskih tegula i kockice uništenog mozaika, govore da je ovaj otočić bio naseljen u dalekoj prošlosti.

God. 1501. spomenut je i »Zuirinaz« između 16 ribarskih naselja u sporu s ribarima Iža, a spominje ga i zadarski kapetan Valaresso g. 1527. Zverinac je uvijek bio, a i danas je sastavni dio župe i mjesta Božave.

Broj pučanstva. Malobrojni stanovnici tog otočića vodili su se sve do polovice prošlog stoljeća u Božavi. Nalazimo, da je g. 1527. imao 12, a god. 1818. – 40 stanovnika.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1854		94
1858		62
1905	13	120
1908	16	126
1913	16	164
1927		130

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	6			64
1869	6	37	47	84
1881		39	57	96
1910				123
1931				118
1948	22	41	58	99
1953	25	41	62	103

[115] Antoljak, sp. dj. Starine 42, str. 385.
[116] Skok, sp. dj. str. 101.
[117] Bianchi, sp. dj. II, 68.
[118] Rubić I., Otok Zverinac, Radovi IJAZa II, str. 177.

DRAGOVE

Povijesne crtice. Ime tog naselja potječe od stare zadarske porodice Drago.[120] Po njoj je najprije nastao toponim »Dragoue gniue«, u kom ga obliku susrećemo više puta, a najranije g. 1359.[121] U skraćenoj formi »Dragoue« (bez gniue) javlja se g. 1443.[122]

Antički tragovi na jugozapadnom podnožju brda Dubovice, na položaju, koji se zove Podanci, govore, da je to područje bilo naseljeno u vrijeme starih Rimljana.

Prvi stanovnik, koji se spominje g. 1383., jest Krešul Hrvatinić iz Dragonjiva.[123] I to je ribarsko naselje sudjelovalo g. 1501. u sporu s Ižem zbog ribanja u Saharunu i Molašćici.[124] Stara crkva sv. Leonarda potječe iz XII. ili iz XIII. stoljeća,[125] a Gospe od Dubovice spominje se u dokumentu iz g. 1418.[126] To naselje je u crkvenim poslovima bilo podređeno Božavi, kamo su kako g. 1603. tvrdi vizitator Priuli, išli vjernici, da prime uskrsnu pričest, jer se u Dragovama nije čuvala euharistija.[127] Dragove su tek g. 1684. počele voditi svoje posebne matične knjige i nazivati se »parokija«.

Matične i ostale župne knjige vodile su se odvajkada glagoljicom. Sačuvalo se pet kodeksa (1684–1806). Dragove su dale 52 glagoljaša.[128]

Broj pučanstva. Doznajemo iz Valaressova izvještaja, da su Dragove g. 1527. imale 182 stanovnika. Priulijeva vizitacija iz g. 1603. donosi 18 ognjišta, 40 osoba od pričesti, svih žitelja 70. God. 1683. skupa sa Božavom i Velim Ratom raspolažu sa 95 vojnih obvezanika, god. 1718. broje 170. a polovicom 18. st. 184 duše. God. 1818. imaju 195 stanovnika, a u Novakovoj vizitaciji nalazimo 29 obitelji, 50 djece, svih žitelja 220.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		211
1854		213
1858		200
1864		234
1870		230
1890		291
1899		310
1905	44	400
1913	48	417
1928	54	403
1937		348 i 50 odsut.

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857				213
1869	30	118	103	221
1881	**31**	122	99	221
1910				323
1931				333
1948	69	175	206	381
1953	67	179	192	371

120 Marčić, sp. dj. str. 558.
121 Naučna biblioteka Zadar, »Stampa per li patroni de beni nelle ville di Eso, Sauro, Birbigno e Dragove«, Misc. C. 36. 10668, str. 96.
122 Naučna biblioteka, sp. dj. str. 90.
123 Miscellanea I. izdanje Drž. arhiva Zadar, Zadar 1949, str. 15.
124 Župni ured Veli Iž, Processo, str. 7, 8.
125 Status personalis et localis archidioecesis Jadertinae, Zadar 1905, str. 103.

BRBINJ

Povijesne crtice. Naselje je veoma staro, jer dokumenat iz g. 1195. spominje crkvu sv. Damjana »ecc(lesiam) sancti Domiani Berbinei«,[129] a drugi, iz 1196., kao i onaj iz 1370. govore, da se ondje nalazila 51 solana.[130] God. 1337. spominje se Prodan Longinović »villanus monasterii s. Grisogoni de Berbigno«.[131]

U župnoj crkvi čuva se manji srebrni križ gotičke obrade iz druge polovice 14. stoljeća, s posvetnim natpisom »Pave opatice sv. Nikole (u Zadru)«.[131a]

Prema Skoku ime naselja potječe od lat. pridjeva izvedenog od verbena (= grančica lovora, mirte, masline).[132]

I Brbinj je staro ribarsko naselje, koje je g. 1501. sudjelovalo u parnici protiv Ižana zbog prava ribanja. Ribari Brbinja su u ono doba morali svake godine svojim lađama i mrežama poći u Božavu, gdje su se za ribare cijelog kraja ždrijebala ribarska lovišta »ibi proiciunt sortes . . . et dividuntur Valles«.[133]

Na rtu Utra vide se stari zidovi, a na obližnjem otočiću Brbinjaku (tako se naziva u starim ispravama, a ne Utra) strše zidovi vjerojatno starokršćanske crkve sa visokom apsidom i tragovi još nekoje zgrade. Vidi se i rimski malter sa usitnjenim tegulama.

Brbinj je od najstarijih vremena parokija, a podređena joj je kapelanija Savar. Matične i ostale župne knjige vodile su se oduvijek isključivo glagoljicom. Sačuvalo se 8 kodeksa (1650–1814). Brbinj je dao 60 glagoljaša.[134]

Broj pučanstva. Brbinj je g. 1527. imao 177 stanovnika, a prema Valerijevoj vizitaciji iz g. 1579. župnik Ante Paričević imao je dužnost »ministrandi sacramenta animabus dictae villae que sunt 130«. God. 1598. bilo je 80 osoba di communione, svih skupa samo 114. Priulijeva vizitacija iz g. 1603., donosi 28 ognjišta, 90 osoba od pričesti, svih žitelja 130. U Garzadorovoj vizitaciji g. 1626. nalazimo 89 vjernika, koji primaju pričest, a svih duša 150. God. 1683. Brbinj je zajedno sa Savrom raspolagao sa 56 vojnih obvezanika. Iz glagoljske matice saznajemo, da je Brbinj g. 1657. imao 170 duša, god. 1687. – 161, god. 1707. – 154, 1737. – 194, 1747. – 237, 1777. – 210, 1799. – 266, 1807. – 290 stanovnika.[135]

126 Naučna biblioteka, sp. dj. str. 100.
127 Vatikanska biblioteka, sp. dj. fol. 816b i dalje.
128 Cvitanović, Pabirci iz župnih matica Dragova. (Rukopis); Isti, Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 353.
129 Smičiklas, sp. dj. II, str. 274.
130 Smičiklas, sp. dj. II, str. 292.
131 Smičiklas, sp. dj. X, str. 299.
131a Petricioli I., Srebreni križ opatice Pave, Peristil 1954. str. 128–130.
132 Skok, sp. dj. str. 118.
133 Župni ured Veli Iž, Processo, I, str. 7, 8.
134 Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 352; Isti, Pabirci iz župnih kodeksa Brbinja. (Rukopis)
135 Župna kronika Brbinj. Preneseno iz knjige »Broj od duš«.

U Bianchija nalazimo, da je Brbinj g. 1754. brojio 234 duše. Karaman je g. 1760. zabilježio 289, a g. 1818. broji 284 žitelja. Nadbiskup Novak je za svoga pohoda ustanovio 43 obitelji, 30 djece, svih stanovnika 280.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		210
1854		195
1858		185
1864		216
1870		232
1890		446 sa Savrom
1899		490 sa Savrom
1905	40	219
1913	49	380
1928	57	402
1937		292 i 25 odsutr

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857				159
1869	46	114	119	233
1881	47	110	120	230
1910				338
1931				327
1948	59	146	182	328
1953	64	161	175	336

SAVAR

Povijesne crtice. Naziv naselja potječe od grčke riječi sauros, koja znači gušter.[136] Susrećemo ga godine 1279. pod imenom Sauro,[137] a god. 1457. u današnjem obliku Savar.[138]

Za starinu naselja govori starohrvatska crkvica sv. Pelegrina, koja se spominje u ispravi g. 1300.,[139] a prema Ivekoviću i Petricioliju potječe iz 7. do 9. stoljeća.[140] Ona je vršila funkciju parokijalne crkve do g. 1670., kada je nadbiskup Parzago naredio, da se kao župna uzme crkva Gospe od Karmena u središtu sela.[141] Sv. Pelegrin je sveden na grobišnu kapelu.

Kao ribarsko naselje i Savar sudjeluje g. 1501. u sporu s Ižem radi ribanja u Saharunu i Molašćici.[142]

Do g. 1504. postojao je u tom selu samostan pustinjaka sv. Antona Opata s crkvom sv. Andrije ap.[143] Ostaci njegovih zidova još se vide kod lokve zvane Volujak.

U blizini sela leže velike naslage bijelog kamena, koji je nekoć bio tražen, a i danas se iskorištava za građevinarstvo.

[136] Skok, sp. dj. str. 118.
[137] Naučna biblioteka Zadar, Miscellanea, Stampa C. 36, 10668. str. 66.
[138] Naučna biblioteka Zadar, sp. dj. str. 69.
[139] Naučna biblioteka Zadar, sp. dj. str. 68.
[140] Petricioli I., Sv. Pelegrin u Savru, Glas Zadra od 7. VIII. 1954, str. 3; Isti, Spomenici iz ranog srednjeg vijeka na Dugom otoku, Starohrvatska prosvjeta III/3, str. 55; Iveković Ć., Dugi otok i Kornat, Rad JAZU, knj. 103, str. 268.
[141] Bianchi, sp. dj. II, 71.
[142] Župni ured Veli Iž, Processo, I, str. 7, 8.
[143] Bianchi, sp. dj. II, 71.

Iz Valerijeve vizitacije doznajemo, da je g. 1579. crkvica sv. Pelegrina podređena crkvi sv. Kuzme i Damjana u Brbinju.[144]

Savar je dao 30 glagoljaša,[145] a nije sačuvan niti jedan glagoljski kodeks.

Broj pučanstva. Zadarski kapetan Valaresso g. 1527. izvješćuje, da Savar broji 172 stanovnika. Valerije g. 1579. donosi, da tadašnji kapelan Simon Tabelić ima dužnost dijeliti sakramente »animabus villae Saurae, quae sunt 60. in circa«. U Epytome Synodorum nalazimo za g. 1598. svih žitelja 119, od pričesti 88. Priuli je g. 1603. zabilježio, da ima 29 ognjišta, 96 osoba od pričesti, svih stanovnika 146. Nadbiskup Garzadoro je g. 1626. zabilježio 82 osobe od pričesti, svih žitelja 130. God. 1683. sa Brbinjom raspolaže sa 56 vojnih obvezanika. Polovicom 18. st. (1754) broji 186 duša, a 6 godina kasnije za Karamanova pohoda broj se smanjuje na 170. God. 1818. ima 195 stanovnika, a Novak je g. 1825. zabilježio 27 obitelji, 30 djece, svih žitelja 134.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		161
1854		169
1858		140
1864		158
1870		172
1905	33	210
1913	34	262
1928	47	312
1939		356 i 13 odsutnih

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857				147
1869	31	84	83	167
1881	34	82	96	178
1910				242
1931				298
1948	59	122	164	286
1953	58	129	156	285

VELI IŽ

Povijesne crtice. Na temelju bakrene sjekire i prethistorijskih predmeta pronađenih na tom otoku,[146] kao i tragova staroilirskog (?) utvrđenog naselja na brdu Košljinu zaključujemo, da je taj otok bio naseljen barem u prvom tisućljeću prije n. e., ako ne i ranije.

Ime otoka susrećemo prvi put kod Konstantina Porfirogeneta oko g. 950. u obliku EZ. To je prema Skoku možda riječ nekog mediteranskog predrimskog jezika.[147]

Otok je bio naseljen u vrijeme antike, o čemu govore ne samo arheološki tragovi nego i toponomastika. Rimskog su podrijetla nazivi: Mućel, Košljin, Bršanj, Šipnata, Rivanj i Sakatur.[148]

[144] Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 65.
[145] Cvitanović, Glagoljaši Savra. (Rukopis)
[146] Cvitanović V., Otoci Iž i Premuda, Radovi IJAZa I, str. 69.
[147] Skok, sp. dj. str. 110.
[148] Skok, sp. dj. str. 11.

Prvi se stanovnik spominje g. 1260. To je Zoilo, sin Cvitana »Coilus filius Cuitani«.[149]

Stanovnici tog otoka još su u davnini poznati kao vrsni ribari. Oni su, zalazeći u bogato kornatsko ribolovno područje, od 17. st. često dolazili u sukob s ribarima iz Sali,[150] a g. 1501. vodili su parnicu sa 16 ribarskih naselja (to su sva sela današnjih općina Božave i Silbe s Velim Ratom i Molatom na čelu) zbog prava ribanja u Saharunu i Molašćici. Ižani izjavljuju, da već 60 godina (t. j. od god. 1441.) bez ikakve smetnje ribaju u spomenutim uvalama. Svake su godine odlazili u Božavu ili u Sali, da s ribarima onog kraja ždrijebaju glavna ribarska lovišta »ibi proiciunt sortes ... et dividuntur Valles«. Spomenute 1501. godine otok Iž je imao 30 ognjišta sa 12 trata (ribarskih mreža), a 16 spomenutih ribarskih naselja 350 ognjišta sa 200 ribarskih trata.[151]

Ižani su bili vješti pomorci. Imali su svoje velike brodove na jedra. Njihovo se brodarstvo javlja u 15. st., kulminira u 18. i 19., a u 20. ga sasvim nestaje. U dokumentima se spominju 102 paruna (= vlasnika brodova).[152]

Stanovnici otoka su nekad sačinjavali samo jedno naselje, koje se već od g. 1435. dijeli u Zmorašnji i Južni Iž »Jocum magnum et Jocum parvum« (Ponental e Sirocal). Kasnije se Zmorašnji dio nazvao Veli Iž, a Južni Mali Iž.

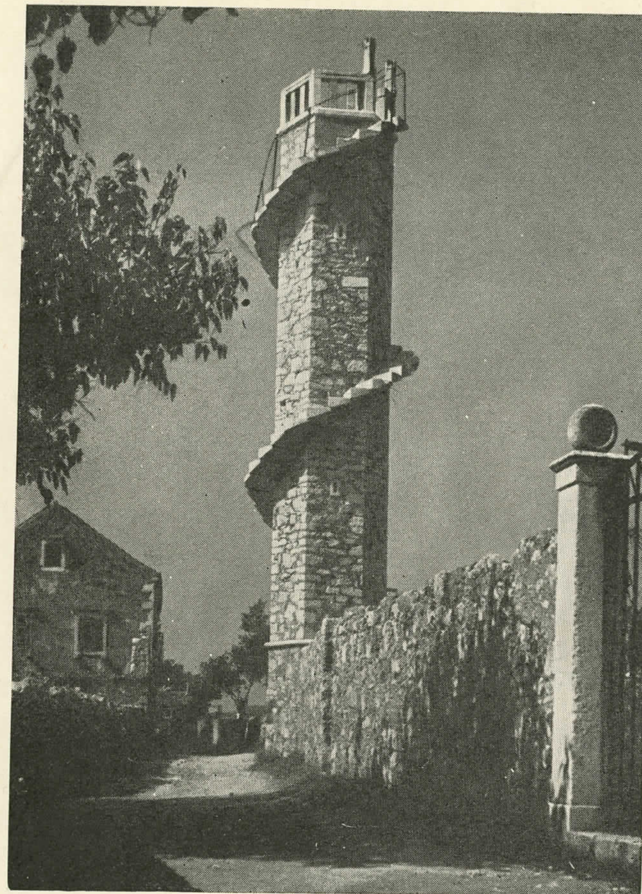
Veli Iž je uvijek bio brojniji od Malog i bio je sjedište župe, kojoj je do g. 1737. bila podređena kapelanija Malog Iža. Župna crkva sv. Petra spominje se g. 1391.[153]

Nekoje obitelji Velog Iža od davnine se bave izradbom primitivnog zemljanog posudja, s kojim opskrbljuju zadarsku okolicu.

Matične i ostale župne knjige vodile su se samo glagoljicom. Sačuvalo se 5 kodeksa (1712–1831). Veli Iž je dao 129 glagoljaša.[154]

Broj pučanstva. U prvom mletačkom popisu g. 1527. Veli Iž (Exo da parte de bora) ima 174 stanovnika. Valerije u svojoj vizitaciji iz g. 1579. donosi, da je tada cijeli otok imao 160 osoba od pričesti, a iz Epytome Synodorum saznajemo, da su g. 1598. oba sela imala 142 osobe di communione, svih žitelja 220. Priuli je g. 1603. zabilježio, da je župnoj crkvi sv. Petra u Velom Ižu podređena kapela Uznesenja BD Marije u Malom Ižu. Cijeli otok je tada imao 44 ognjišta, 140 osoba od pričesti, svih duša 260. God. 1863. oba sela su raspolagala sa 65 vojnih obvezanika. Sredinom 18. st. (1754) Veli Iž broji 397 stanovnika, a nadbiskup Karaman je g. 1760. ustanovio 458. God. 1818. broji 515 duša, a Novak je g. 1825. zabilježio 97 obitelji sa 620 žitelja.

[149] Smičiklas, sp. dj. V, str. 389.
[150] Arhiv saljskih ribara.
[151] Župni ured Veli Iž, Processo, I, str. 7, 8.
[152] Cvitanović V., Pomorsko zanimanje Ižana, Starine knj. 45, str. 265.
[153] Bianchi, sp. dj. II, 84.
[154] Cvitanović, Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 351.

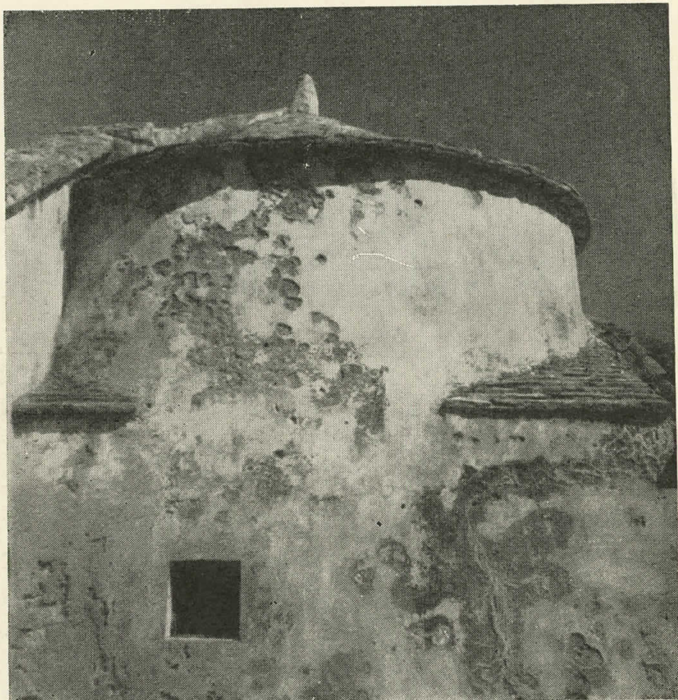
Sl. 4. Kula osmatračnica na Silbi.

Sl. 5. Nadvratnik crkve sv. Nikole u Božavi.

Sl. 6. Poluotok sa crkvicom s. Pelegrina u Savru.

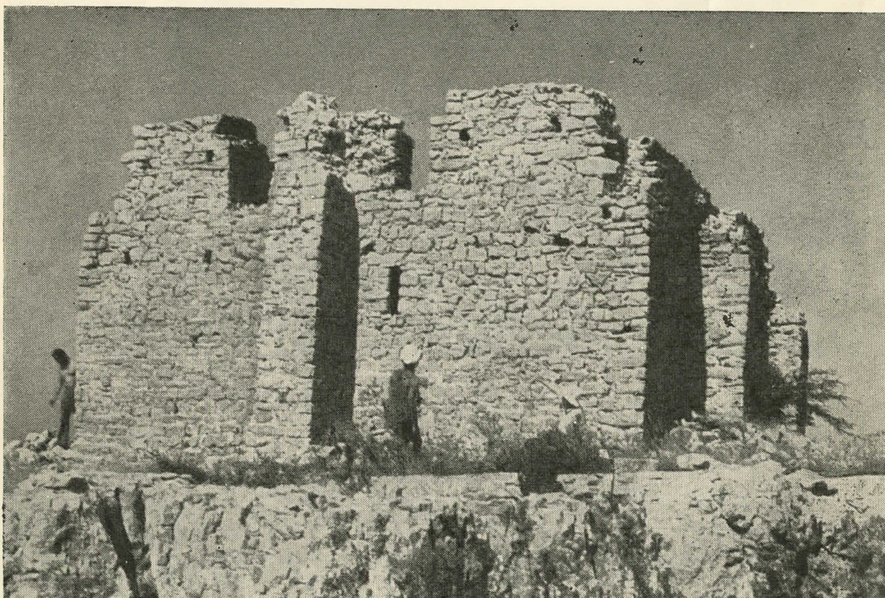
Sl. 7. Starohrvatski dio crkve s. Pelegrina u Savru.

Sl. 8. Tvornica ribljih konzervi u Salima

Sl. 9. Pogled sa kornatskog rta Opata.

Sl. 10. Obrambena kula na vrhu o. Kornata.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		768
1854		873
1858		842
1864		890
1870		985
1890		1394
1899		1446
1905	216	1614
1913	257	1760
1928	289	1813
1937		1521 i 391 ods.

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857		119			272
1869		125	447	450	897
1881	Veli Iž	128	424	441	865
	Drage	11	40	42	82
	Vojvodić	11	46	51	97
	Svega	150	510	534	1044
1910					1431
1931	Veli Iž				1227
	Drage				257
	Svega				1484
1948	Veli Iž	288	471	642	1113
	Drage	32	46	63	109
	Vojvodić	27	48	51	99
	Svega	347	565	756	1321
1953	Veli Iž	289	466	582	1048
	Drage	20	24	37	61
	Vojvodić	31	53	59	112
	Svega	340	543	678	1221

MALI IŽ

Povijesne crtice. Što je u poglavlju o Velom Ižu rečeno o prethistoriji, antičkim tragovima, imenu, ribarstvu, o nekojim starijim podacima o broju žitelja, jednako se tiče i Malog Iža.

Starohrvatska crkvica sv. Marije (rotonda) u Malom Ižu spominje se g. 1355.,[155] a potječe iz polovice XI. stoljeća.[156] Pod namazima boje našlo se tragova starih fresaka.[157]

Mali Iž je u davnini bio zaselak, a kasnije kapelanija Velog Iža, od kojega se odcijepio g. 1737. i postao samostalna župa. God. 1851. ponovno je kapelanija ovisna o Velom Ižu.[158]

Matice i ostale župne knjige vodile su se glagoljicom najprije u Velom Ižu, a kasnije u Malom Ižu. Sačuvao se samo jedan kodeks (1763–1806). Mali Iž je dao 42 glagoljaša.[159]

Broj pučanstva. Mali Iž se najvećma vodio s Velim Ižem, tako da starijih podataka za Mali Iž imamo veoma malo. Iz prve mletačke

[155] Bianchi, sp. dj. II. 84.
[156] Cvitanović, Otoci Iž i Premuda, str. 82 i bilj. 53.
[157] Petricioli, Spomenici iz ranog sred. vijeka na Dugom otoku, Starohrv. prosvjeta III/3 str. 54.
[158] Bianchi, sp. dj. str. 84.
[159] Cvitanović, Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 350.

anagrafe saznajemo, da je »Exo da siroco« g. 1527. imao 135 stanovnika, a god. 1754. broji 189 žitelja. Za kanonskog pohoda nadb. Karamana g. 1760. »don Jure Mezić parohijan na Jižu Južnjemu« glagoljicom se potpisuje i izjavljuje da u njegovoj župi žive 194 osobe. God. 1818. Mali Iž ima 303 duše, a Novak u svojoj vizitaciji g. 1825. donosi 40 obitelji, 40 djece, svih stanovnika 320.

Crkveni podaci

God.	Makovac		Porovac		Mućel		Svih	
	Obit.	Osoba	Obit.	Osoba	Obit.	Osoba	Obit.	Osoba
1840								257
1854								535
1858								426
1864								464
1870								510
1890								722
1899								842
1905							134	917
1908	48	384	44	344	33	287	125	1015
1913	51	431	46	360	37	289	134	1080
1928	71	450	57	398	48	362	176	1210
1937								1398

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muških	Ženskih	Svih
1857		63			404
1869		67	236	252	488
1881		86	296	311	607
1910					971
1931	Mali Iž				763
	Porovac				316
	Svega				1079
1948	Makovac	91	114	205	321
	Parovac-Knez	65	105	150	255
	Mućel	75	111	174	285
	Svega	231	332	529	861
1953	Makovac	79	101	145	265
	Porovac-Knez	61	103	134	237
	Mućel	76	141	169	310
	Svega	216	345	467	812

RAVA

Povijesne crtice. Naziv tog otoka susrećemo u dokumentu iz g. 1269.,[160] a potječe od imena zadarske plemićke porodice Raua,[161] koja je u tom kraju imala svoje posjede.[162]

Rava je jedna od najstarijih župa nadbiskupije. Njezina župna crkva Uznesenja Marijina i župnik Cvitko spominju se g. 1391.[163] U glagoljskoj oporuci Petra Kršavića župnika »v Sustipani luci Velom otoci« (danas Luka) g. 1460. čitamo, da je Rava ovisna o Luci.[164] Također i Valerije u svojoj vizitaciji donosi, da je g. 1579. sastavni dio župe »Sancti Stephani Vallis de Lucha«, odakle dolazi župnik, da dijeli sakramente, a nedjeljnu službu u Ravi vrši njegov kapelan iz Žmana.[165]

Ravljani se od davnine bave izrađivanjem ribarskih vrša od domaćeg pruća.

Matice i ostale župne, odnosno kapelanske knjige vodile su se isključivo glagoljicom. Sačuvalo se 7 glagoljskih kodeksa (1613–1813). Rava je dala 33 glagoljaša.[166]

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba	Zaselak
1840		193	
1854		169	
1858		126	Vela Rava
		47	Mala Rava
		173	Svega
1864		202	
1870		225	
1890		314	
1899		426	
1905	53	452	
1913	65	492	
1918	45	350	Vela Rava
	15	100	Mala Rava
	60	450	**Svega**
1937		502 i	150 odsut.

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857		30			176
1869		40	114	105	219
1881	Vela Rava	28	100	86	186
	Mala Rava	12	32	29	61
	Svega	40	132	115	247
1910					400
1931	Vela Rava				266
	Mala Rava				109
	Svega				375
1948	Vela Rava	55	122	185	307
	Mala Rava	18	46	58	104
	Svega	73	168	243	411
1953	Vela Rava	55	117	152	269
	Mala Rava	18	44	56	100
	Svega	73	161	208	369

160 Smičiklas, Cod. dipl., VII, str. 296.

161 Neka toponomastička i topografska pitanja Dugog otoka. Starohrvatska prosvjeta III/1, str. 98.

162 Prezime Raua spominje se g. 1283. kao zadarska plem. porodica (Benvenuti, sp. dj. I, 201). God. 1296. i 1300. imala je posjede u Dragovama (Smičiklas, Cod. dipl., I, 250, 299).

163 Bianchi, sp. dj. str. 73.

164 Šurmin, Acta croatica. Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, Vol. VI, Zagreb 1898, str. 221.

165 Tajni vatikanski arhiv, sp. dj. fol. 63, 63b.

166 Cvitanović, Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 349; Isti, Pabirci iz matica Rave. (Rukopis)

Broj pučanstva. Iz prvih mletačkih anagrafa g. 1527. saznajemo, da je Rava imala 64, a Valerije g. 1579. navodi 100 stanovnika. Priuli u svojoj vizitaciji donosi, da g. 1603. broji najmanje »al minimo« 20 obitelji, 70 osoba od pričesti, svih žitelja 100. U Alačevića nalazimo, da je Rava skupa s Lukom g. 1683. raspolagala sa 46 vojnih obvezanika, a g. 1718. ima 95 stanovnika. God. 1754. ima 132 duše, a nadbiskup Karaman g. 1760. bilježi 24 domaćinstva sa 176 žitelja. God. 1818. broji 200 duša, a Novak za svog pohoda nalazi 28 obitelji, 30 djece, svih stanovnika 170.

LUKA

Povijesne crtice. Ime i stanovnike tog naselja susrećemo g. 1344. »Confiteor ego Dragoj Vulcigna villanus Cerni de Famfogna in valle sancti Stephani in insula Magna.«[167]

God. 1460. javlja se hrvatski naziv tog naselja »v Sustipanji Luci Velom Otoci«.[168] U toku vremena ispalo je Sustipanja, a ostalo samo Luka. Naselje je nastalo prije nego se spominje u dokumentu, jer je naziv Sustipanja nastao od starodalmatskog naziva Sanctus Stephanus.

Prema Valerijevoj vizitaciji Luka je g. 1579. centralno naselje, kojemu su bili podređeni Žman i Rava, bez obzira što je Žman uvijek u prošlosti kao i danas imao više žitelja od Luke. Spomenute su godine župnik i vjernici Luke birali žmanskog kapelana.[169]

U zadarskom Državnom arhivu nalazimo, da je na Velu subotu g. 1667. doplovila u Luku turska gusarska fusta, te je odvela u ropstvo više osoba.[170] Bianchi donosi, da su pri kraju 17. st. Turci opustošili to selo i crkvi oduzeli crkvene naprave.[171a]

U župskoj crkvi se čuva slika mrtvog Krista, djelo domaće škole 15. stoljeća.[171b]

Sve knjige župnog ureda vodile su se odvajkađa isključivo glagoljicom. Sačuvao se samo 1 kodeks. Luka je dala 72 glagoljaša.[172]

Broj pučanstva. Zadarski kapetan Valaresso g. 1527. izvješćuje, da Luka ima 100 žitelja. Za Valerijeve je vizitacije zabilježeno, da g. 1579. broji 240 osoba, koje se pričešćuju, a Epytome Synodorum za g. 1598. donosi 130 di communione, svih žitelja 184. Prema Priuliju Luka g. 1603. broji 50 ognjišta, 160 osoba od pričesti, svih stanovnika 300. Nadbiskup Garzadoro je g. 1626. ustanovio 160 anime di communione, svih žitelja 200. God. 1683. skupa s Ravom raspolaže sa 46 vojnih obvezanika. God. 1718. ima 160 osoba, a polovicom 18. st. (1750) 172

167 Smičiklas, Cod. dipl., XI, str. 135.
168 Šurmin, sp. dj. VI, str. 221.
169 Tajni vatikanski arhiv. sp. dj. fol. 64.
170 Strgačić, Upadi osmanskih gusara, str. 13.
171a Bianchi, sp. dj. II, 72.
171b Petricioli I.. Zadarske slike i skulpture od 9. do 15. stoljeća, Zadar 1954.
172 Cvitanović, Glagoljaši Luke. (Rukopis)

duše. U Karamana g. 1760. nalazimo, da ima 30 kuća sa 190 žitelja, a g. 1818. – 173 stanovnika. Novak je g. 1825. za svog pohoda zabilježio 32 obitelji, 20 djece, svih žitelja 165.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		159
1854		170
1858		154
1864		426 sa Žmanom
1870		445 sa Žmanom
1890		259
1899		384
1905	52	390
1913	64	449
1928	60	430
1937		397 i 25 odsut.

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857				159
1869	41	103	78	181
1881	42	117	95	212
1910				384
1931				350
1948	74	154	221	375
1953	74	157	208	365

ŽMAN

Povijesne crtice. Na osnovu prethistorijske kremene sjekire pronađene na polju uz žmansko Jezero[173] zaključujemo, da je to plodno područje bilo naseljeno u predilirsko doba, a rimski predmeti pronađeni na istom Jezeru svjedoče o prisutnosti čovjeka i u vrijeme antike.

Crkva sv. Ivana, pa prema tome i naselje, spominje se g. 1260. »ecclesiam sancti Johannis de Meçano.[174] Prvi se stanovnik spominje g. 1374. »Vitus condam Radoslavi habitator loci dicti Meçane.[175]

Naziv Žman prema Skoku potječe od latinskog mеđianus, gdje je u Hrvata »di« prešlo u »ž« i nastalo Mežan, Mžan, u kome ga obliku susrećemo g. 460., a kasnije je metatezom nastao današnji oblik.[176]

Valerijava vizitacija g. 1579. donosi za mjesto Asmani, da je ovisno o župi Luka sv. Stjepana. Štoviše pučanstvo i župnik Luke biraju žmanskog kapelana. Tadašnji kapelan Miho Matučić od 60 godina morao je koji put po naređenju župnika Luke celebrirati na Ravi. Žman je bio podređen Luci, bez obzira što je uvijek imao, a i danas ima, znatno veći broj žitelja od Luke.[177] Postao je župa prije g. 1622., jer se te godine spominje prvi župnik. God. 1851. ponovo postaje kapelanija.[178]

Matice i druge parokijalne knjige odvajkada su se vodile isključivo glagoljicom. Sačuvalo se 7 kodeksa (1607–1832). Žman je dao 94 glagoljaša.[179]

173 Batović Š., Neolitski tragovi u sjevernoj Dalmaciji, Radovi IJAZa II, Zagreb 1955, 387–396.
174 Smičiklas, Cod. dipl., V, str. 165.
175 Smičiklas, Cod. dipl., XI, str. 366.
176 Skok, sp. dj. str. 118.
177 Tajni vatikanski arhiv. sp. dj. fol. 63b.
178 Bianchi, sp. dj. II, str. 75.
179 Cvitanović, Popis glag. kodeksa, Starine 42, str. 351; Isti, Glagoljaši Žmana. (Rukopis)

Broj pučanstva. Iz prvih mletačkih anagrafa saznajemo, da je Žman g. 1527. imao 280 stanovnika, a u Valerija g. 1579. nalazimo 300. Priuli je u svojoj vizitaciji g. 1603. zabilježio 80 ognjišta, 240 osoba od pričesti, svih žitelja 400. God. 1683. raspolagao je sa 56 vojnih obvezanika. Iz glag. knjige »Libar broja duš« saznajemo, da su se g. 1670. u Žmanu ispovijedile 164 osobe, god. 1671.–205, g. 1675.–221, 1680.–301, 1685.–244, 1688.–287, 1690.–426, a g. 1693.–294 osobe. Dok Bianchi za sva mjesta na otocima donosi broj duša u g. 1750. ili 1754., za Žman jednostavno kaže: »Questa parochia aveva 295 anime«, a da i ne spominje, kada je to bilo. U Karamana nalazimo, da g. 1760. ima 50 kuća sa 285 žitelja. God. 1818. broji 212, a Novak g. 1825. donosi 39 obitelji, 50 djece, svih stanovnika 195.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1840		180
1854		209
1858		203
1864		426 sa Lukom
1870		445 sa Lukom
1890		400 bez Luke
1899		480
1905	59	508
1913	71	574
1928	82	646
1937		747 i 45 odsut.

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	54			210
1869	49	139	137	276
1881	59	152	156	308
1910				499
1931				572
1948	100	292	341	633
1953	106	260	307	567

ZAGLAV

Povijesne crtice. Prvi spomen tog naselja nalazimo g. 1429.[180] Naselje se tako zove zato, jer je smješteno iza glavice. U tom je mjestu g. 1440. bio podignut samostan sa crkvom na čast sv. Mihovila, a 11 godina kasnije predan je ocima Trećorecima glagoljašima, koji i danas u njemu borave.[181] U crkvi se čuva raspelo, koje je rustični rad iz 15. stoljeća. (Petricioli I., Zadarske slike i skulpture od 9. do 15. st.).

Zaglav je oduvijek bio sastavni dio obližnje župe Sali, od koje se odcijepio tek g. 1921.[182] Matične knjige vodile su se u Salima, a u samostanu se sve pisalo glagoljicom. Sačuvala su se 3 kodeksa (1581–1826).[183] Zaglav je dao 15 glagoljaša.[184]

[180] Bianchi, sp. dj. II, str. 76.
[181] Ivančić S., Povijesne crtice o samostanskom III. redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i Poraba glagoljice, Zadar 1910. Prilozi, str. 6.
[182] Strgačić A., Svećenici iz župe Sali od poč. XVII. st. do danas, Croatia sacra, Zagreb 1935, str. 109.
[183] Strgačić A., Popis glag. kodeksa, Starine 43, str. 287.
[184] Cvitanović, Glagoljaši Zaglava. (Rukopis)

Broj pučanstva. U 15. st. Zaglav se sastoji od same 3 ili 4 obitelji, a zadarski kapetan Valeresso g. 1527. izvješćuje, da ima 93 stanovnika. U Priulijevoj vizitaciji nalazimo, da je g. 1603. bilo 7 ognjišta, 20 osoba od pričesti, svih žitelja 30. God. 1683. skupa sa Salima ima 85 vojnih obvezanika. God. 1818. zabilježen je 101 stanovnik.

Crkveni podaci

God.	Obit.	Osoba
1854		108
1858		102
1899		232
1905	35	251
1913	33	264
1928	41	300
1937		373 i 13 odsut.

Državni podaci

God.	Kuća	Muš.	Žens.	Svih
1857	17			112
1869	16	63	53	116
1881	15	68	74	141
1910				222
1931				254
1948	54	194	214	408
1953	60	184	215	399

SALI

Povijesne crtice. U predjelima mjesta Sali susrećemo ljude u veoma dalekoj prošlosti. Kad znamo, da su se kod žmanskog Jezera i na otoku Kornatu pronašle kremene sjekire iz mlađeg kamenog doba (neolit), onda je sigurno, da je tada bio naseljen i saljski međuprostor. Tolike prethistorijske gomile na raznim uzvisinama govore, da su Sali bile napučene i u doba Ilira. Za period antike svjedoče fragmenti rimskog zemljanog posuđa i krovnih crijepova, koji se susreću na Citoriju, Stivanju polju, Koženjaku i kod župske crkve, a u Maloj proversi je nedavno stručno otkopana bogata rimska građevina iz sredine I. st. n. e. Taj kompleks arhitekture možda je služio kao vivarij, koji se mogao lako opskrbljivati ribom iz bogatih kornatskih voda.[185]

Naziv mjesta Sali, koji se prvi put javlja g. 1338.[186] prema Skoku potječe možda također iz rimskih vremena, a označuje skladište soli,[189] koja se tu čuvala radi soljenja ribe ulovljene na tom bogatom području.

U tim predjelima nailazimo i na obilne tragove iz perioda preromanike, i to većinom na spomenutim lokalitetima, kojih naziv potječe iz lat. jezika. To su starohrvatske crkvice pronađene na Citoriju, Stivanjem polju, Koženjaku i Čuhu, i pleterna ornamentika kod župne crkve u Salima. Oko crkvice u Čuhu, na podnožju brda Sukavca,[188]

[185] Suić M., Iskapanje rimske vile u Maloj Proversi, Vjesnik za arh. i hist. dalm. LIV (1952), str. 174–188.
[186] Smičiklas, Codex dipl., X, str. 399.
[187] Skok, sp. dj. str. 118.
[188] Petricioli, Spomenici iz ranog srednjeg vijeka na Dugom otoku, str. 56–62; Strgačić A., Cella sancti Iohannis in Tilago, Časopis za hrvatsku povijest, Zagreb 1943, str. 314–329. Naziv Sukavac, na čijem podnožju se nalazi starohrvatska crkvica, možda potječe od Sut + Luka + vac = Sukavac.

vide se i obrisi suhozidinskih kućica. Tu je polovicom X. st. bilo naselje toliko važno, da je Konstantin Porfirogenet po njemu Dugi otok nazvao Pizuh, koji naziv prema fonetskoj analizi odgovara slavenskom izgovoru Phuč.[189] O crkvicama sv. Ivana i sv. Viktora (Stivanje polje i Citorij) govor je u dokumentu iz g. 995. Tu se spominju i kuće u Magrovici »a loco ubi Megarus dicitur, usque ad casas.«[190] U listini se govori o sporu zbog ribolova u Telašćici »in Tilago«. Taj dokumenat iz doba hrvatskih narodnih vladara ujedno je i najstariji pisani spomenik o dalmatinskom ribarstvu.[191]

Bez obzira na krivotvorenu Saljsku dukalu[192] ipak je činjenica, da su Saljani u 17. st. uživali isključivo pravo ribanja u kornatskim vodama od Proverse do kraja Kornata i grčevito branili to svoje pravo od presizanja Ižana, Pašmanaca, a osobito Murterina,[193] kao što su g. 1501. Molaćani i Velarćani skupa sa 14 okolišnih ribarskih sela vodili parnicu s Ižanima zbog ribanja u Saharunu i Molašćici.[194]

Sali je uvijek bilo eminentno ribarsko mjesto. U njima je g. 1905. podignuta, a i đanas je veoma aktivna tvornica ribljih konservi, jedina na zadarskom otočju.

Kako su se gusarske lađe oosbito u 17. i 18. st. često skrivale u labirintu Kornatskog otočja, više su se puta zalijetale i do obližnjih Sali. God. 1659. na 20 lipnja usidri se u Salima 7 turskih gusarskih fusta i odvedu u ropstvo 40 Saljana. Osam godina kasnije (1667) bila su ubijena od Turaka tri Saljanina i pokopana u crkvi sv. Marije. Uplašeni zbog toga mještani vlastitim sredstvima podigoše uz Bratsku kuću maleno utvrđenje (fortin) »kadi bi se nevoljna čeljad shranila sprid turskimi neprijatelji«. God. 1685. turska fusta, gonjena olujom, pristane kod jednog velikog sela. Stanovnici zarobe 63 Turčina i oslobode 7 zarobljenih kršćana. Strgačić misli, da je to vjerovatno onaj saljski podvig o kome govori saljska dukala. God. 1715. zadarski rektori dadoše Saljanima praha i puške za obranu od Turaka.[195]

Nad pobočnim vratima župne crkve sv. Marije nalazi se čitljivi glagoljski natpis iz g. 1581. U istoj crkvi se čuva slika Gospe s djetetom i slika mrtvog Krista. Prva je djelo Muranske slik. škole iz kraja 15. st. (?), a druga djelo domaće slik. škole također iz kraja 15. stoljeća. (Petricioli, Zadarske slike i skulpture od 9. do 15. st.).

Zaglav je do g. 1921. sastavni dio Sali. – Kornatske crkvice u Piškeri i Trcu pripadaju oduvijek župi Sali. – Sve knjige župnog ureda u Sali-

[189] Skok, sp. dj. str. 115.
[190] Rački, sp. dj. str. 25; Finka B.– Porijeklo naziva Citorij, Radovi IJAZA sv. 2, str. 401–412.
[191] Basioli J., Ribolov u kornatskom arhipelagu nekad i sada, Morsko ribarstvo, god. VIII, st. 2, str. 47; Grandov Š., Narodni zapisi o ribolovu na Jadranu, Anali Jadranskog instituta, sv. I, str. 305–421.
[192] Strgačić, O jednoj saljskoj dukali, Vjesnik za arh. i hist. dalm. LII, Split 1949, str. 225–233.
[193] Državni arhiv Zadar, Generalni providur Donà I, str. 126, iz god. 1682.
[194] Župni ured Veli Iž, Processo, I, str. 7, 8.
[195] Strgačić, Upadi osman. gusara, str. 11, 14, 18, 19.

ma vodile su se odvajkada isključivo glagoljicom. Sačuvalo se 19 kodeksa (1613–1824). Sali su dale 152 glagoljaša.[196]

Broj pučanstva. Mjesto Sali bilo je g. 1527. najbrojnije na zadarskom otočju. Imalo je 640, a sa Zaglavom 733 stanovnika. Valerije g. 1579. donosi, da sa Zaglavom broje 500 duša, a g. 1598. također sa Zag. 350 vjerojatno osoba od pričesti, jer samih 5 godina kasnije u Priulija nalazimo, da Sali bez Zaglava g. 1603. imaju 110 ognjišta, 320 vjernika, koji se pričešćuju, svih stanovnika 500. I tada su, uz Olib, koji također ima 500 duša, najbrojnije naselje zadarskog otočja. God. 1683. (sa Zagl.) ima 85 vojnih obvezanika. Na temelju glagoljskih matica izlazi, da su Sali g. 1661. imale 322, g. 1776.–433, g. 1803.–444., a g. 1844.–555. stanovnika. Zmajević g. 1718. bilježi 330, a polovicom 18. st. (1754) sa Zaglavom broji 565 duša. God. 1818. imaju 490 (bez Z.), a Novak g. 1825. za svoje vizitacije nalazi 110 obitelji, 60 djece, svih žitelja 440.

Crkveni podaci

God.	Zaselak	Obit.	Osoba
1840			56 sa Zag.
1854			478 bez Z
1858	Selo		319
	Porat		149
	Svega		468
1864			613 sa Z.
1870			642 sa Z.
1890			889 sa Z.
1899			1081 bez Z
1905		130	965
1913		137	1039
1928		146	1100
1937			1555 i 12 odsutnih

Državni podaci

God.	Zaselak	Kuća	Muš	Žens.	Svih
1857		130			447
1869		140	281	247	528
1881	Sali (Selo)	95	182	187	369
	Krševo polje	1			
	Lavdara	1	2		2
	Povrat	35	106	109	215
	Žut	5	6		6
	Biela Lučica	3	5	5	10
	Jadra	4	5	3	8
	Poljica	2	7		7
	Sestrica vela	1	5	5	10
	Tarac	1	1		1
	Vrulje	6	5	5	10
	Svega	154	324	309	633
1910					880
1931	Kornat				177
	Sali				1097
	Sit				38
	Žut				98
	Svega				1410
1948		240	572	658	1230
1953	Sali	226	558	655	1213
	Sestrica	3	5	4	9
	Svega	229	563	659	1222

[196] Strgačić, Popis glag. kodeksa, Starine 43, str. 280.

Povijesne crtice. Premda nije poznato, da je na Kornatu ikad postojalo stalno naselje, ipak na njemu možemo pratiti ljude od najstarijih vremena do danas. Lijepa kremena sjekira pronađena na tom otoku svjedoči, da su na njemu boravili ljudi u vrijeme neolita,[197] a i stari Iliri su ondje ostavili svoje tragove u mnogobrojnim gomilama na brdima, osobito na onima kod Trca.

Centar cijelog kornatskog života, reklo bi se, da je bio na Trcu, gdje se na brdu Toretu uzdižu zidovi stare obrambene kule, a na JI podnožju istog brda strše ostaci starokršćanske bazilike s rasponom apside 7.50 m.[198] Crkva takvih dimenzija govori bar o privremenoj prisutnosti velikog broja ljudi, možda bjegunaca sa kopna.

Donji prag vratiju crkve sv. Marije, podignute u glavnoj lađi porušene bazilike, sastoji se od masivnog kamena sa lat. natpisom iz doba antike. Oko crkve i na Toretu susreću se fragmenti rimskih tegula, a nedavno otkopana rimska građevina (vjerojatno vivarium) u Maloj Proversi govori o veoma razvijenom ribarstvu u tim vodama u I. stoljeću n. e.[199]

Porfirogenetov naziv Grebeno ne može se sa pouzdanošću identificirati sa Kornatom,[200] stoga je najglavnije ime tog otoka »insula sanctae Mariae« (po crkvi sv. Marije na Trcu), koje se, kako iz Državnog arhiva u Zadru donosi Antoljak, upotrebljavalo od g. 1354.–1542.[201] Međutim ono se javlja i g. 1624[202]–1634.,[203] što znači skoro čitavo stoljeće kasnije. Tom imenu odgovara hrvatski naziv Stomorin otok (= otok sv. Marije), kojega susrećemo od 1515.–1595. Naziv se Incoronata javlja istom u drugoj polovici 17., a prevladava u 18. i 19. stoljeću. [204] Ime kornat potječe od lat. riječi corrimare (=zdrobiti, rascijepiti).

Nekoć se cijeli otok nazivao »Opat«, kako ga još i danas nazivaju stariji ribari Iža. To potvrđuje i naziv »Punta Opata«, kojim se imenuje jugoistočni rt otoka Kornata.

Labirint Kornatskog otočja bio je uvijek sigurno sklonište tolikim brodovima na putu kroz Jadran, ali je ujedno bio prikladna točka i za gusarske pothvate. Ljudi su sa nekog mletačkog broda g. 1361. na Kornatu zlostavljali nekog pastira, odnijeli mu lađu i 20 glava blaga,[205]

[197] Batović, sp. dj. str. 394.
[198] Iveković, sp. dj. str. 277.
[199] Suić M., Iskapanje rimske vile, str. 187.
[200] Skok, sp. dj. str. 126.
[201] Antoljak, Miscellanea Jadertina, Kornat, Radovi IJAZa I, Zagreb 1954, str. 110.
[202] Državni arhiv Zadar, odjel sv. Domenika, 39/17, str. 104.
[203] Državni arhiv Zadar, odjel sv. Dom., 39/14, str. 103.
[204] Antoljak, sp. dj. str. 109.
[205] Ljubić Š., Listine IV, str. 66.

a tri godine kasnije vojnici sa mletačke galije iskrcali su se na 2 mjesta »in duobus partibus dictae insule«, opljačkali tamošnje ljude, oduzeli im novac, stoke, vunu, sir, čak su sa muškaraca, žena i djece svukli i odnijeli haljine.[206] God. 1575. sedam je uskočkih brodica napalo i oplijenilo u Piškeri (o. Jadra) veliki dubrovački galion natovaren vrijednim teretom.[207] Mlečani god. 1668. napadnu u Kornatu dvije jake turske fuste, ubiju 16 Turaka, zarobe 52, oslobode 11 robova kršćana i zarobe jednu fustu.[208] Smatramo, da je upravo nesiguran život na toj osamljenoj i izloženoj točci bio jedan od razloga, što na tom bogatom otočju nije nikad bilo većeg naselja.

Najstariji pisani spomenik o dalmatinskom ribarstvu iz g. 995. govori i o ribarskom naselju i u Telašćici »picaciones in Tilago«,[209] koje je za svoj ribolov iskorištavalo i kornatske vode. Centar ribolova na tom otočju kasnije nalazimo na otoku Piškeri, gdje su zadarski i saljski ribari izgradili svoje magazine (bilo ih je oko 50–60), a g. 1560. veliku crkvu.[210] Priuli g. 1603. piše, da je podignuta od ribara »ex devotione piscatorum«.[211] Na obližnjem otočiću Panituli vide se ostaci kule, koja je služila za obranu od gusara i za skladište soli.[212]

Kornat je uvijek bio vlasništvo Zadrana. God. 1421. Mlečani su ga uvrstili u svoj zadarski katastik i davali u zakup zadarskim porodicama.[213] Danas je vlasništvo zemljoradnika iz Murtera, Betine, Sali i Zaglava. Kornatski bi skup otoka po svom smještaju imao pripadati Zadru, a nikako Šibeniku.

Broj pučanstva. Teško je govoriti o broju pučanstva, jer to otočje nije nikada – koliko nam je poznato – imalo stalnog većeg naselja. Imalo je samo manje skupine pastirskih ili ribarskih nastamba. Priulijev je konvizitator g. 1603. posjetio crkvicu »sante Maria della Toretta« na Trcu, oko koje je našao ograđeno grobište »Adest cemeterium Clausum undequaque«, u kome su se tada ukopavali. Gospina bratovština ima oko 100 članova, od kojih 24 sa Kornata »quorum sunt 24 sedeuntes«. Oni na svoj račun drže kapelana, koji im 4 puta na mjesec dolazi iz Sali, da obavi službu. Glagoljski misal, kalež, crkveno ruho i t. d. čuva se u saljskoj župnoj crkvi. Upravitelj je crkvice župnik Luke na Dugom otoku.[214]

[206] Smičiklas, Codex dipl., XIII, str. 325.
[207] Horvat, Monumenta Uscocchorum, I, str. 9, 10, 11, 12, 13.
[208] Strgačić, Upadi osman. gusara, str. 14.
[209] Rački, sp. dj. str. 25.
[210] Skok, sp. dj. str. 128; Basioli, sp. dj. str. 47.
[211] Vatikanska biblioteka, sp. dj. fol. 797b.
[212] Iveković, sp. dj. str. 275; Skok, sp. dj. str. 127.
[213] Antoljak, Zadarski katastik 15 stoljeća, str. 384.
[214] Vatikanska biblioteka, sp. dj. fol. 844b i 845.

Topografia Veneta iz g. 1789. govoreći o Kornatu donosi: »Non si rinviene in essa (Coronata) se non una sola villa detta Torretta.[215] U nedostatku drugih pisanih dokaza ovdje nam nešto može pomoći i toponomastika. Položaj sjeverno od Toreta, a u zavjetrini pred brdom Pedinka, naziva se i danas »Selo« ili »Pod selo«. Tu ima i ostataka kućica zidanih bez maltera. Naziv »Pod selo« nalazimo i sa jugoistočne strane polja Trtuše i sa sjeveroistočne polja Koritnice. I tu se vide tragovi kućica u suho i skoro zasuta lokva.

God. 1354. na Kornatu je boravio pastir sa Pašmana »Stanov condam Cossenig de Pestumano bravarius in insula sanctae Mariae«.[216]

I danas na kornatskom otočju imade mnogo kućica, koje su uzidane malterom, a pokrivene crijepovljem. Imade ih na otoku Situ desetak, na Žutu oko 50, a na Kornatu (uključivši Levrnsku, Jadru, Gustac, Lavsu, Škulj, Smokvicu i Kurbu velu) oko 130, tako da na cijelom tom tobože pustom arhipelagu imade oko 190 kućica, u kojima je dosta živo više puta tokom godine, a osobito za proljetnih i ljetnih mjeseci, kad je vrijeme jagnjadi, sira, smokava, jematve i ljetnog ribolova.

Državni podaci

God.	Otok ili položaj	Kuća	Muških	Ženskih	Svih
1881	Žut	5	6		6
	Biela Lučica	3	5	5	10
	Jadra	4	5	3	8
	Sestrica vela	1	5	5	10
	Tarac	1	1		1
	Vrulje	6	5	5	10
	Svega	20	27	18	45
1931	Kornat				177
	Sit				38
	Žut				98
	Svega				313

[215] Topografia Veneta ovvero descrizione dello stato Veneto, I, Venezia 1787, Contado di Zara, str. 193.

[216] Antoljak, Kornat, Radovi IJAZa I, str. 112.

DODATAK*

STATISTIČKI PODACI O ZADARSKOM OTOČJU

Sastavio god. 1759. Šimun Lantana

kolunel istog arhipelaga

Mjesto	Stanovnika	Obitelji	Sposobnih za oružje	Volova za oranje	Krava i teladi	Sitnog blaga	Tovarnih životinja	Trabakula	Tartanela
Vrgada	230	42	51	—	5	208			
Tkon	418	55	87	65	20	900	72		5
Kraj	374	55	70	88	—	1000	62		1
Pašman	120	20	26	26	—	300	12		
Mrljane	134	25	36	24	—	280	14		
Nevidjane	184	26	44	34	—	410	40		
Dobra Poljana	364	26	34	15	—	220	20		1
Banj	192	33	50	12	—	320	22		
Ždrelac	286	53	66	7	—	500	14		
Kukljica	676	93	141	18	—	320	40		
Kali	357	55	84	5	—	230	41		
Preko s Poljanom	618	77	126	65	—	500	60		1
Sutomišćica	405	53	48	48	8	330	41		
Lukoran	439	65	98	53		780	56		
Ugljan	685	102	143	100	—	900	83		1
Rivanj	30	4	5	6	9	105	2		
Sestrunj	127	22	26	22	46	300	22		
Veli Iž	396	64	73	12	8	480	9	6	
Mali Iž	192	30	36	9	4	510	1	1	
Molat	340	58	74	60	14	450	12		
Brgulje	141	24	33	20	22	160	4		
Zapuntel	89	15	18	18	16	140	14		
Ist	181	27	32	31	12	200	2		
Premuda	284	39	33	55	30	660	31	3	
Silba	1001	138	35	1	60	1108		42	
Olib	604	101	122	104	136	1290	56		
Sali	437	49	104	17	36	282	20		
Zaglav	89	12	15	12	15	320	10		
Žman	284	48	62	18	28	425	19		
Luka	182	31	34	20	8	150	20		
Savar	135	29	23	15	12	340	8		
Brbinj	256	39	48	45	13	490	15		
Dragove	186	27	35	30	—	310	12		
Božava	122	16	22	16	—	269			
Veli Rat	94	15	24	20	—	360			
Soline	117	19	32	22	10	490	6		
Verona	67	13	18	12	—	146			
Polje	40	6	9	6	—	68			
Rava	141	21	29	5	—	99			
Zverinac	37	6	9	5	—	55			

* Gornji podaci nijesu uvršteni u poglavlja o pojedinim naseljima, jer ih je dr. Ivo Grgić objelodanio kad je ova radnja bila već zgotovljena (Zadarski otoci prije 199 godina, Narodni kalendar 1958. Zadar, str. 145–149).

BROJ PUČANSTVA SVIH NASELJA ZADARSKIH OTOKA U RAZNIM GODINAMA

		1527	1598	1603	1626	1754	1760	1818	1826	1840	1857	1869	1881	1910	1931	1948	1953
1	Vrgada	133	122	155		228	198	220	190	250	271	338	383	475	487	538	510
2	Babac	44									18		16				
3	Tkon	170	265	250		375	350	420	447	456	421	499	516	754	759	825	818
4	Pašman	630	550	520		485	455	550	570	650	667	727	782	949	1081	745	472
5	Mrljane	122	228	230			400	90	330	350	101	113	119	224	286	395	377
6	Neviđane							200			263	315	323	469	574	663	650
7	Dobropoljana	102		120		160	160	137	144	145	164	159	180	263	304	341	338
8	Banj	280	220	200				200	220	200	172	222	241	359	359	449	448
9	Ždrelac							226	225	220	260	280	296	459	417	561	529
	Otok Pašman	1304	1263	570		1020	1365	1823	1936	2021	2048	2315	2457	3477	3780	3979	3632
10	Kukljica	200	166	200		653	?	585	611	600	688	780	839	1345	1457	1563	1608
11	Kali	93	136	200		334	360	433	462	470	558	636	797	1485	2061	2281	2305
12	Preko	256						578	616	616	930	1109	1297	2123	2661	2462	2399
13	Poljana										437	495	534	728	803	848	840
14	Sutomiščica	205	281	300		1036	1180	730	755	750	542	597	628	940	918	858	869
15	Lukovan	240	364	370		426	419	446	465	460	552	630	672	970	1019	1252	1286
16	Ugljan	475	453	400		665	674	477	484	520	700	830	927	1322	1226	1387	1177
	Otok Ugljan	1451	1400	1470		3114	2633	3219	3393	3416	4397	5067	5694	8913	10143	10651	10484
17	Ošljak										45			62			
18	Rivanj	40									35		24		77		103
19	Sestrunj	87	74	60				136	105		126	195	212	324	361	382	372
20	Olib	444	500	500	550	807		898	915	969	1195	1297	1256	1331	1128	914	805
21	Silba	175		325	590	1057	1362	1026	1200	1323	1559	1272	1387	944	747	514	442
22	Premuda	110				284	322	464	430	512	577	487	500	458	374	320	272

		1527	1598	1603	1626	1754	1760	1818	1825/6	1840	1857	1869	1881	1910	1931	1948	1953
23	Škarda	19		100							10	16	53		51		
24	Ist	95				205	183	215	230	277	332	348	409	486	476	552	542
25	Molat	180	200	220	200	443		376	363	314	400	420	409	546	504	719	421
26	Brgulje	150				146	133	90	106	118	140	122	154	176	231		249
27	Zapuntel	198		66			101	105	88	94	122	103	111	145	196	258	258
	Otok Mrlat	528		286		589		571	557	526	662	645	674	867	931	977	928
28	Zverinac	12						40			67	84	96	96	118		161
29	Rava	64		100		132	176	200	170	193	173	219	247	400	375	411	369
30	Iž Veli	174	220	260		397	458	515	620	768	722	897	1044	1431	1484	1321	1221
31	Iž Mali	135				189	194	303	320	357	404	488	607	971	1079	861	826
	Otok Iž	309	220			566	652	818	940	1125	1126	1395	1651	2402	2563	2182	2047
32	Veli Rat							171	192	189	263	300	307	307	403	385	387
33	Soline			100				150	148	149	225	233	249	248	329	384	377
34	Božava	225	227	70	170		501	176	193	260	180	195	195	261	248	418	269
35	Dragove	182		70				194	220	211	219	221	221	323	333	381	371
36	Brbinj	177	114	130	150	234	289	284	280	210	202	233	230	338	327	328	345
37	Savar	172	119	146	130	186	170	195	134	161	151	167	178	242	298	286	285
38	Luka	100	187	300	200		190	173	165	157	162	181	220	384	350	375	370
39	Žman	280		400	325		285	212	195	180	210	276	308	499	572	633	576
40	Zaglav	93		30				101			112	116	142	222	245	408	399
41	Sali	640	370	500		565	605	490	440	506	447	528	633	880	1410	1230	1222
	Dugi Otok	1869	1017	1746			2040	2146	1067	2023	2171	2450	2675	3704	4524	4828	4601

FLUCTUATIONS IN THE NUMBER OF THE ZADAR ISLANDS

This paper embraces those islands which, since long ago, have been called the »Zadar Islands« and lie between Premuda and Olib on the one hand, and Vrgada and Kornat on the other, with the exception of the islands of Vis and Pag.

In the past these islands did not develop like the Kvarner or Central Dalmatian islands. Apart from other calamities, these islands had to suffer particularly during the frequent conquests of Zadar, which town was in favour of Venice before all other Dalmatian towns, no competition whatsoever being suffered to exist near by. In this decadent Venetian period the Zadar islands had a very small population. The author sets out to present the more important geographic data on the islands of this archipelago that were settled either permanetly or periodically.

The paper is divided into two parts. In the first part entitled »Population density of the Zadar islands in the distant past« the author maintains that these islands have been settled since the Younger Stone Age to the present day, but that so far they have hardly been investigated. This assertion is supported by the author with the already well-known Neolithic traces discovered on the islands of Ugljan, Kukljica, Žman and Kornat. In the sequence of his expositions the author infers on the basis of Illyrian traces found on the islands of Sestrunj, Ugljan and Božava as well as on the basis of numerous Roman finds recovered on Ugljan and elsewhere that in Illyrian times these islands were very thickly populated, and in old Roman times even more thickly than to-day.

After which there follow interesting data on the sufferings of the islanders a) during the frequent conquests of Zadar, b) as rowers on Venetian galleys, c) during the Uskoci struggles, d) due to mass arrivals of fugitives fleeing the Ottomans, and e) due to attacks by Turkish sea pirates. It is only too natural all the circumstances above exposed should have exercised detrimental influences upon the demographic state of these islands.

There follow some data and general figures on the population for the years 1374, 1501, 1525, 1527, 1528, 1540–1542, 1554, 1559, 1560 and 1563. For individual years is presented also the number of persons able to work (homini per fatti, anime da fattione).

At the beginning of Part Two of the present work – after the more important sources relative to the number of population of each of the 41 settlements of this archipelago have been mentioned – the author presents two articles with the respective titles »Historical Notes« and »Number of Population«. In »Historical Notes« the author first presents information on the origin of the names of individual settlements, whereupon he sets out to mention those data that can at least in part clarify the appearance of man on the territories of the respective villages, the development and size of these settlements, as well as their interrelationships. There are also data on »glagolian« register books, on other »glagolian« codices, as well as on the number of »glagolians«. These data undoubtedly indicate that without one single exception all parishes of this archipelago have remained »glagolian» from the most ancient times to the present day.

The principal and most precious part of this paper are the data on the fluctuations in the number of population which are to be found for each settlement under the separate sub–heading »Number of Population«. For most villages are first presented the data for the years 1527, 1579, 1598, 1603, 1626, 1744 and / or 1726, 1750 and / or 1754, 1760, 1818, 1825–1826. Some years contain data on the number of persons taking Holy Communion at Easter time, nearly all such persons being over 13–15 years of age. For the year 1683 is mentioned the number of persons liable to military service.

From the year 1840 onwards for each settlement State data have been separated from those on church affairs, for they differ to a great extent. The existing difference is accounted for by the fact while State censuses only embraced inhabitants that were present, church registrars inscribed in the main also those who were temporarily absent.

Among the State data on some years (1869, 1881, 1948, 1953) we find the number of houses, furthermore separately the number of male and female persons as well as the total number of inhabitants. For the islands of Pašman, Tkon, Lukoran, Ugljan, Veli Rat, Iž Mali, Iž Veli, Rava, Sali and others the above data are presented in some years for each hamlet separately.

This paper should prove serviceable to all concerned with the history, anthropogeography, demography etc. of this archipelago as a whole or its individual settlements.

Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Tiskara, Zagreb